

Ustroj i djelovanje poljoprivrednih zadruga na području Koprivničke Podravine (1949.-1953.)

Šajatović, Nikola

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:371426>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Diplomski rad

**Ustroj i djelovanje poljoprivrednih zadruga na području Koprivničke Podravine
(1949.-1953.)**

Mentor: Dr. sc. Ivo Goldstein

Student: Nikola Šajatović

Zagreb, lipanj 2020.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Zadrugarstvo u Hrvatskoj prije 1949.	4
2.1. Zadrugarstvo od začetaka do kraja Prvog svjetskog rata	4
2.2 Zadrugarstvo između dva rata	5
2.3 Zadrugarstvo do početka kolektivizacije.....	6
3. Počeci kolektivizacije u Hrvatskoj	8
3.1. Što je seljačka radna zadruga?	8
3.2. Prve SRZ u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini	11
4. Razdoblje masovne kolektivizacije u Hrvatskoj (1949.)	12
4.1. Eksplozija broja SRZ u Narodnoj Republici Hrvatskoj	12
4.2. Privatni poljoprivredni sektor u Hrvatskoj.....	14
5. Razdoblje masovne kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini (1949.).....	18
5.1. Eksplozija broja SRZ u Koprivničkoj Podravini	19
5.2. Politika obveznog otkupa i odnos vlasti prema privatnom sektoru Koprivničke Podravine.....	22
6. Konsolidacija SRZ i poljoprivredna proizvodnja u Hrvatskoj (1950.-1951.)	33
7. Konsolidacija SRZ u Koprivničkoj Podravini 1950.-1951.....	41
7.1. Razvoj SRZ Koprivničke Podravine	42
7.2. Privatni poljoprivredni sektor Koprivničke Podravine	48
8. SRZ i poljoprivredna proizvodnja Hrvatske (1952.-1953.)	52
8.1. Propadanje SRZ u Hrvatskoj.....	52
8.2. Privatni poljoprivredni sektor u Hrvatskoj.....	55
9. SRZ i poljoprivredna proizvodnja u Koprivničkoj Podravini (1952.-1953.)	57
9.1. Raspadanje SRZ Koprivničke Podravine	57
9.2. Privatni poljoprivredni sektor Koprivničke Podravine	62
10. Zaključak.....	66
11. Sažetak	68
12. Summary.....	68

13. Popis kratica	69
14. Bibliografija.....	70
14. 1. Izvori	70
14. 2. Literatura	70

1. Uvod

Zadruga, odnosno zadružno organiziranje seljaka u organizacije koje im pomažu kod zajedničkog izlaska svojim proizvodima na tržište, ili kao mjesta zajedničkog rada i međusobne razmjene informacija i dobara, postoje od kraja 19. st. Ovaj rad bavit će se jednim dijelom tih zadruga i to u razdoblju od 1949.-1953., odnosno u vrijeme kada Jugoslavija nakon Drugog svjetskog rata prolazi kroz tranziciju i uvođenje novog društveno-ekonomsko-političkog uređenja, odnosno socijalizma. Samim time, u to vrijeme dolazi i do velikih promjena u poljoprivredi, od agrarne reforme i kolonizacije do kolektivizacije seljačkih posjeda. Masovniji pokušaji kolektivizacije započinju 1949. i očituju se u pokušajima kopiranja sovjetskog modela kolhoza i njegovog prenašanja na jugoslavensko selo. Upravo to razdoblje i ta problematika bit će tema ovog rada, točnije područje Koprivničke Podravine bit će glavni fokus ovoga rada.

Cilj ovog rada jest stvoriti pregled razvoja i djelovanja poljoprivrednih zadruga na području Koprivničke Podravine. Osim toga, kroz rad će biti istaknute neke od specifičnosti tog područja i sličnosti s ostatkom tadašnje Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH), u vidu kultura koje su se uzgajale, brojnost seljaka koji ulaze u zadruga, otpor seljaka mjerama obveznog otkupa, itd. Glavni izvori informacija za navedeno područje i razdoblje jesu arhivska građa dostupna u Hrvatskom državnom arhivu u Koprivnici i dostupna i relevantna literatura koja se bavi poviješću Jugoslavije, ekonomijom i poljoprivredom Jugoslavije.

Zadruga na koje će se kroz rad najviše fokusirati jesu seljačke radne zadruga (dalje: SRZ), ili bolje poznate kao SRZ, odnosno na posljednji oblik tih zadruga u kojima je vlasništvo zemlje iz ruku seljaka prelazilo u zadružno vlasništvo. Bilo je više vrsta SRZ, no o tome će biti više riječi kroz rad. Osim toga, u radu će biti nešto manje govora o ostalim oblicima zadruga, no za razdoblje koje sam odabrao istraživati ipak su najvažnije SRZ.

Rad će biti strukturiran na način da će u prvom poglavlju biti govora o zadrugama i povijesti zadrugarstva u Hrvatskoj općenito, do početaka masovne kolektivizacije. Zatim, će u jednom poglavlju objasniti što je točno Seljačka radna zadruga, kako su nastajale i kako je tekla priprema za početak kolektivizacije. Nakon toga, u iduća dva poglavlja prikazat će i usporediti stanje kolektivizacije u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini 1949. godine, kada osnivanje SRZ poprima svoj masovni oblik. U iduća dva poglavlja biti će riječi o razdoblju kada se SRZ sve više konsolidiraju, no manje se osniva novih zadruga, odnosno usporedit će postojeće stanje u Koprivničkoj Podravini i Hrvatskoj od 1950. do 1951. U osmom i devetom poglavlju prikazat će i usporediti stanje u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini u posljednjoj fazi razvoja SRZ,

odnosno u razdoblju njihovog raspadanja 1952.-1953. Naposljetku, u posljednjem poglavlju iznijet ću zaključak kojim ću potvrditi ili opovrgnuti svoja predviđanja u vezi ovog rada.

Glavna pretpostavka je da će Koprivnička Podravina imati slične ili iste rezultate kao i ostatak NRH u pogledu stupanja u zadruga, organizaciji zadruga i njihovom funkcioniranju. S druge strane, smatram da će situacija biti ista i u pogledu privatnog sektora, odnosno da će iste agrarne politike zahvaćati oba područja, da će reakcije seljaka biti iste, oblici otpora će biti isti i ukupna poljoprivredna slika biti će više manje ista.

2. Zadrugarstvo u Hrvatskoj prije 1949.

Zadrugarstvo u Hrvatskoj ima dugu povijest, no ono se prije novog društvenog uređenja bitno razlikovalo u svojoj ulozi i funkciji u odnosu na zadruga u vrijeme poljoprivredne kolektivizacije. Kako bi shvatili daljnje razvijanje zadruga i zadrugarstva, moramo prvo utvrditi što su to točno zadruga i zašto i kako nastaju.

2.1. Zadrugarstvo od začetaka do kraja Prvog svjetskog rata

Osnivanje prvih zadruga, kako u Hrvatskoj, tako i u ostatku Europe vežemo s ukidanjem feudalnih odnosa, industrijskom revolucijom i uvođenjem kapitalističke privrede u sve aspekte života, tako i na selu.

U tom pogledu, seljački posjedi koji su se godinama sve više cjepekali i usitnjavali prestajali su biti dovoljno veliki za njihovo preživljavanje. Kao rezultat toga, seljaci se sve više zadužuju kod lihvara, kod kojih kamate znaju dosezati i do 100%. Zbog toga seljaci traže način kako da njihova poljoprivredna gospodarstva prežive i način za to pronalaze u zadružnom organiziranju. Kako bi lakše došli do povoljnijih kredita osnivaju štedno-kreditne zadruga, kako bi lakše nabavljali industrijsku robu stvaraju nabavno-prodajne zadruga, kako bi dobili povoljnije cijene svojih agrarnih proizvoda otvaraju proizvodne i prerađivačke zadruga.¹ Prema tome, zadruga je organizacija u koju se seljak udružuje kako bi se zaštitio od novih kapitalističkih pojava na selu i kako bi lakše osigurao svoju egzistenciju.

¹ Željko Mataga, „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, br. 1 (2005.): 18.

Veliku su ulogu u prvoj polovici 19. st. u Hrvatskoj igrale i kućne zadruge. Josip Defilippis definira kućne zadruge kao organizacije više bračnih parova, najčešće bližih rođaka, koji žive na jednom kućištu i zajedno obavljaju sve poslove pod vodstvom starješine.² Te zadruge do druge polovice 19. st. gube na svojoj ulozi te sve više na važnosti dobivaju ranije spomenute vrste zadruga.

Prva moderna zadruga osnovana je 1864. g. na Korčuli. Bila je to štedno-kreditna zadruga, a osim što se bavila osiguravanjem kredita, nabavljala je i sjeme, mineralna gnojiva i sve ostale potrebne materijale za poljoprivrednu obradu zemljišta. Ipak toj zadruzi glavni je cilj bio osiguravanje novca, a s obzirom da je u nju bio uključen veći broj seljaka, njezino osnivanje smatra se početkom poljoprivrednog zadrugarstva u Hrvatskoj.³

Pošto je do kraja Prvog svjetskog rata Hrvatska bila administrativno podijeljena, tako je i razvoj poljoprivrednih zadruga tekao drugačije na raznim područjima. Kao što je napomenuto, prva je zadruga nastala na Korčuli u Dalmaciji koja je bila dio današnje Hrvatske kojim je upravljao austrijski dio Austro-ugarske Monarhije. Zadružni savez Dalmacije osnovan je 1907. i tada je brojio 100 raznih zadruga. Do 1911. taj se broj već popeo na 394 zadruge, a ni tijekom rata broj zadruga nije previše opao.⁴

U tadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji koje su potpadale pod ugarsku nadležnost stvari su bile nešto drugačije. Tamo su poljoprivredne zadruge osnivane tek početkom 20. st., a do 1910. u Hrvatskoj je djelovalo 238 zadruga. Najveći broj tih zadruga činile su kreditne zadruge. Do Prvog svjetskog rata u Hrvatskoj i Slavoniji već je djelovalo preko 1000 raznih vrsta zadruga koje su okupljale oko 150 000 zadrugara.⁵

2.2 Zadrugarstvo između dva rata

U razdoblju između dva svjetska rata, zadrugarstvo u Hrvatskoj nastavlja se razvijati usprkos tome što Hrvatska prelazi iz jedne države zajednice u drugu. Organizacija zadruga temeljila se na istim principima kao i ranije te je broj zadruga i zadrugara sve više rastao. Velika agrarna kriza od 1928. do 1934. loše je utjecala na zadruge te njihovo ekonomsko stanje tako

² Josip Defilippis, „Razvoj obiteljskih gospodarstava Hrvatske i zadrugarstvo“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, br. 1 (2005.): 48.

³ Mataga, „Poljoprivredno zadrugarstvo“, 21-22.

⁴ Dane Pejnović, Petra Radeljak Kaufmann, Aleksandar Lukić, „Razvoj i suvremena obilježja poljoprivrednoga zadrugarstva na prostoru Hrvatske“, *Hrvatski geografski glasnik* 78, br. 2 (2016.): 19.

⁵ Pejnović, Kaufmann Radeljak, Lukić, „Razvoj i suvremena obilježja“, 20.

da u tom razdoblju dolazi do pada broja zadruga. Sve do 1936. stanje sela i zadruga je loše kada stupa na snagu Uredba o likvidaciji seljačkih dugova te se zadruge mogu ponovno početi oporavljati.⁶ Do vrhunca broja zadruga dolazi 1938. kada u Hrvatskoj postoji 2300 zadruga s oko 450 000 zadrugara, a takvo stanje traje do osnutka Nezavisne Države Hrvatske (dalje: NDH) kada su zabranjene sve političke opcije, pa tako i sve seljačke organizacije koje su djelovale u sklopu seljačkog pokreta u Hrvatskoj, što je činio velik broj zadruga.

2.3 Zadrugarstvo do početka kolektivizacije

Nakon kraja Drugog svjetskog rata i pobjede Narodnooslobodilačkog pokreta s komunistima na čelu, brzo je došlo do promjena u državnom ustroju, pa samim time i do promjena u životu na selu i ustroju poljoprivrednih dobara.

Već 23. kolovoza 1945., samo 3 mjeseca nakon završetka rata, Privremena narodna skupština donosi zakon o Agrarnoj reformi i kolonizaciji. Do jeseni 1946. agrarna reforma uglavnom je bila dovršena, a njome su oblikovana obiteljska gospodarstva.⁷ Reforma se temeljila na tezi da zemlja pripada onima koji je obrađuju, tako da su mnogi prijašnji veleposjedi, posebice u vlasništvu bogatih Nijemaca, Talijana ili suradnika NDH predani u privatno vlasništvo seljaka. Osim toga, mnogo je zemlje oduzeto Crkvi, a oduzeti su i svi neseljački posjedi veličine iznad 3 hektara (ha).⁸ Oduzeti su svi gospodarski posjedi veličine iznad 45ha poljoprivrednog ili 35ha obradivih površina, a ubrzo su se na takvim posjedima počeli uvoditi i socijalistički gospodarski odnosi.⁹ Katolička crkva bila je jedan od većih posjednika zemlje u Hrvatskoj, a agrarna reforma izrazito ju je pogodila jer dijelom gospodarski ovisila o njoj. Usprkos brojnim prosvjedima zagrebačkog nadbiskupa Štampara, koji je bio zabrinut za egzistenciju Katoličke crkve u Hrvatskoj, s agrarnom reformom i oduzimanjem crkvenih posjeda nastavilo se punom parom. U jugoslavenski medijima oduzimanje zemlje Crkvi predstavljalo se kao volja naroda, a ne kao obračun Partije i Crkve. O količinama oduzete zemlje najbolje govori podatak prema kojem je samo Zagrebačkoj nadbiskupiji oduzeto 82% zemlje, a slična situacija odvijala se diljem hrvatskih biskupija.¹⁰

⁶ Mataga, „Poljoprivredno zadrugarstvo“, 27-28.

⁷ Defilippis, „Razvoj obiteljskih gospodarstava“, 50.

⁸ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza* (Zagreb: Školska knjiga, 2006.), 188-189.

⁹ Mataga, „Poljoprivredno zadrugarstvo“, 29.

¹⁰ Miroslav Akmađža, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.* (Rijeka: Otoakar Keršovani, 2004.), 31-36.

Na mnoga od konfisciranih i ekspropriраниh poljoprivrednih površina naseljavani su kolonisti ili agrarni interesenti. Kako bi neka obitelj mogla spadati u kolonističku, morala je ili sudjelovati u partizanima ili biti iz prenapučenog ili siromašnog kraja, iz tzv. Pasivnih krajeva. Kolonisti su dobivali zemlju po cijeloj Jugoslaviji, dok su agrarni interesenti mogli dobiti zemlju samo u svojem kraju.¹¹ Tako usitnjeni posjedi mahom su dodjeljivani i seljacima bezemljašima ili sitnim seljacima, a posjedi dodjeljivani njima u prosjeku su bili veličine do 3ha.¹²

Kao što se može vidjeti, nova vlast nije dugo čekala kako bi krenula s korjenitim promjenama u državnom ustroju i načinu života svojih građana. Mnoštvo obitelji bilo je raseljeno po cijeloj Jugoslaviji, a privatni veleposjed praktički je prestao postojati. No, tadašnje socijalističke vlasti neće se zaustaviti na tome. Uskoro će krenuti i s preustrojem poljoprivrednih zadruga koje su godinama služile seljacima kako bi osiguravali svoju egzistenciju. Tako usitnjene posjede trebalo je nekako udružiti kako bi mogli prehranjivati brzorastuću industriju i radništvo i kako bi se industrija i dalje mogla brzo razvijati.

Već 1946. donijet je Osnovni zakon o zadrugama kojim polako počinje udruživanje seljačkih posjeda u seljačke radne zadruge (SRZ) po ugledu na sovjetske kolhoze.¹³ Na taj način zadruge gube svoju prijeratnu privatnu funkciju pomoći privatnim seljačkim posjedima i počinje služiti kao državni alat za unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje i kolektivizaciju zemljišta.

Prema tome zakonu moglo je postojati nekoliko vrsta poljoprivrednih zadruga i to: zemljoradničko nabavno-prodajne zadruge, radničko-potrošačke zadruge, zemljoradničko proizvođačke i zemljoradničko prerađivačke zadruge, zanatlijsko proizvođačke i prerađivačke zadruge, kreditne, stambene, zdravstvene i seljačke radne zadruge. Ipak, samo je SRZ odgovarao tipu sovjetskog kolhoza.¹⁴

U nekoliko prethodnih odlomaka mogli smo vidjeti kratak pregled razvoja poljoprivrednih zadruga u Hrvatskoj od njihovih začetaka do kraja Drugog svjetskog rata, odnosno dolaska na vlast novog društvenog modela, socijalizma. Nužno je bilo pokazati što je za seljake prije bilo zadrugarstvo kako bi bolje shvatili do kakvih točno korjenitih promjena dolazi u seljačkom

¹¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 188-191.

¹² Pejnović, Kaufmann Radelj, Lukić, „Razvoj i suvremena obilježja“, 24.

¹³ Isto, 24.

¹⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 188-193.

životu nakon 1945. U idućim poglavljima pratit ćemo daljnji razvoj SRZ u Hrvatskoj, ali prije svega u Koprivničkoj Podravini do kraja forsiranja masovne kolektivizacije 1953.

3. Počeci kolektivizacije u Hrvatskoj

Iako Seljačke radne zadruge počinju postojati već 1946., tek 1949. počinje se s masovnijim osnivanjem novih SRZ i proširivanjem već postojećih. Iako je to već vrijeme kada je došlo Rezolucije Informbiroa, u Jugoslaviji se i dalje forsira sovjetski model poljoprivredne proizvodnje. Vrlo vjerojatno to je tako kako bi se pokazala pravovjernost učenjima Marxa usprkos razmimoilaženju sa sovjetskim vodstvom. Goldstein navodi dva razloga zbog kojih su Tito i jugoslavensko vodstvo odlučili krenuti putem kolektivizacije. Prema prvom, oni su sami vjerovali da je kolektivizacija jedini put za unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje iako je to u praksi bilo jako teško izvedivo. Prema drugom, vodstvo je željelo pokazati svoju daljnju ideološku pravovjernost socijalističkim idealima usprkos sukobu sa Sovjetskim Savezom.¹⁵ Prema izjavama Titovih suvremenika, on sam nije bio previše oduševljen idejom kolektivizacije te je iz svojeg sovjetskog iskustva znao da kolhozni sustav teško može uspjeti, no zbog vjernosti temeljnim marksističko-komunističkim idealima odlučio je podržati osnivanje Seljačkih radnih zadruga.¹⁶ No kako bi bolje razumjeli što se točno tada događa, moramo prvo shvatiti što su točno bile Seljačke radne zadruge.

3.1. Što je seljačka radna zadruga?

U socijalističkoj Jugoslaviji postojalo je nekoliko tipova poljoprivrednih zadruga, no onaj tip prema kojem se najviše stremilo bio je seljačka radna zadruga. Svi ostali tipovi trebali su biti prijelazni oblici prema SRZ, barem u doba masovne kolektivizacije, te su trebali svi zajedno služiti u socijalističkom preobražaju sela.

SRZ nastaju 1946. Osnovnim zakonom o zadrugama, kojima je određeno da zadruge moraju služiti u interesu zaštite radnog naroda, srednjeg i sitnog seljaka. Zadruge su uključene u širi državni ekonomski plan i moraju služiti interesima države, a ne seljaka. Osnivači SRZ morali su biti osobe kojima je poljoprivreda glavno zanimanje, a u zadruge su udruživali i svoju zemlju, dok su za osobno korištenje mogli zadržati okućnicu do veličine 1ha s kućom i okolnim

¹⁵ Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, *Tito* (Zagreb: Profil, 2015.), 517.

¹⁶ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 517-518.

gospodarskim objektima. Najveći pobornici SRZ bili su seljaci bezemljaši koji nisu ni imali nikakvu zemlju za udružiti u zadruge, a ulaskom u zadrugu dobivali su status stalno zaposlene osobe sa svim socijalnim benefitima.¹⁷ Prema nekima, navedenim zakonom SRZ su samo postale podvrsta zemljoradničkih i prerađivačkih zadruga te će se dalje dijeliti na 4 tipa SRZ.¹⁸ Seljaci bezemljaši i siromašniji seljaci bili su pobornici zadruga jer su time osiguravali svoju egzistenciju kroz izuzetak od brojnih poreznih davanja i obveza otkupa poljoprivrednih proizvoda.¹⁹

Početak masovne kolektivizacije, dolazi i do promjene zakonskog okvira o zadrugama, samim time i njihovim funkcijama u novim okolnostima. Tako je 1949. donesen Osnovni zakon o zemljoradničkim zadrugama koji je sada prepoznavao samo 2 tipa zadruga, opću poljoprivrednu zadrugu (dalje OPZ) i seljačku radnu zadrugu. Prema zakonu, u OPZ se udružuju radni seljaci kako bi unaprijedili poljoprivrednu proizvodnju i druge djelatnosti na svojim gospodarstvima, kako bi organizirali zajedničku proizvodnju na zadružnim ekonomijama i kako bi lakše međusobno razmjenjivali proizvode i lakše došli do industrijske robe. Sve to služi u svrhu kako bi seljaci podigli svoj ekonomski i životni standard te kako bi sa sela nestali kapitalističko-špekulantski elementi. Glavna razlika u odnosu na SRZ je ta što seljaci zadržavaju privatno vlasništvo nad svojim gospodarstvima, a sa zadrugom sklapaju poslovni ugovor.²⁰ S druge strane SRZ se prema zakonu karakterizira kao zadruga koju osnivaju radni seljaci i u nju udružuju svoju zemlju i sredstva za rad, a osniva se radi kolektivne proizvodnje koju provode svi seljaci zajedničkim radom i rad se nagrađuje prema zalaganju.²¹ Prema Radeliću, razlog kolektivizaciji možemo vidjeti u samoj koncepciji Komunističke Partije Jugoslavije (dalje: KPJ) koja je prihvaćala jedino državno vlasništvo i plansku proizvodnju. Prema tome, odmiče se od prvotnih parola prema kojima zemlja pripada onima koji je obrađuju i prelazi se na kolektivizaciju posjeda. Samim time, postiže se i konačni cilj što veće centralizacije čitave zemlje, ubrzanje poljoprivredne proizvodnje i mehanizacije poljoprivrede.²²

¹⁷ Anton Matijašević, „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 43, br. 1 (2005.): 157-158.

¹⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 193.

¹⁹ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: Novi Liber, 2008.), 464-465.

²⁰ Matijašević, „Zadružno zakonodavstvo“, 158.

²¹ Isto, 158.

²² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 192-193.

Kao što se može primijetiti glavne su razlike između OPZ i SRZ to što u jednu seljaci stupaju, dok drugu osnivaju te najveća razlika je ta što u jednu seljaci udružuju i svoju zemlju na kojoj zajednički rade s ostalim zadrugarima, dok u drugoj zadruga služi više kao mjesto razmjene dobara. Ipak, zakon prepoznaje 4 tipa SRZ i to prema načinu na koji se unosi zemlja u SRZ. U prvom obliku zadrugari unose svoje zemljište i zadržavaju pravo vlasništva, a od zadruge dobivaju zakupninu. U drugom obliku zadrugari unose zemljište i zadržavaju pravo vlasništva, a od zadruge dobivaju kamate prema procjeni cijene zemljišta. U trećem obliku zadrugari unose svoje zemljište i zadržavaju pravo vlasništva, ali se odriču zakupnine i kamata. Naposljetku, u četvrtom obliku SRZ zadrugari unose zemljište i predaju ga u zajedničko vlasništvo zadruge.²³ U četvrtom tipu SRZ seljak se osim zemlje odriče i stoke i alata u korist zadruge, a u privatnom vlasništvu mu ostaje samo okućnica koja maksimalno može imati 1ha. Osim toga, seljaku je dozvoljeno u privatnom vlasništvu imati jednu do dvije krave i krmače, pet ovaca ili koza, 10 košnica i neograničen broj peradi. Primanja zadruge među zadrugarima se rapodijeljuju u novcu i proizvodima.²⁴ Prva 3 oblika SRZ trebali su biti prijelazni prema zadnjem obliku koji je trebao biti završni oblik kolektivizacije i koji je potpuno odgovarao tipu sovjetskog kolhoza. Ovaj zakon je vrijedio sve do 1954. kada se od kolektivizacije i formalno odustaje.

Drugo važno pitanje na koje valja odgovoriti kako bi shvatili SRZ je zašto se krenulo s njihovim osnivanjem i zašto se od 1949. počelo toliko forsirati ulaženje seljaka u njih. Prije svega, razlog je pravovjernost socijalističkim i komunističkim idealima i zato se pokušava kopirati sovjetski model kolhoza. S druge strane, postoji i ekonomski razlog za osnivanje SRZ. Naime, 1949. dolazi do sve veće potrebe za poljoprivrednim proizvodima, do kojih se moglo doći, prema mišljenju vlastodržaca, jedino kolektivnom proizvodnjom. To je vrijeme kada je Jugoslavija u zategnutim odnosima s Sovjetskim savezom i Istočnim blokom, a sa Zapadnim još nije došlo do većeg zatopljenja pa je zbog toga Jugoslavija željela pokušati postati poljoprivredno samodostatna. S druge strane, u industriji je do 1949. nestalo privatno vlasništvo pa se tim putem trebalo krenuti i u poljoprivredi gdje je još puno zemljišta bilo u rukama privatnika. Osim toga, na selu su prema mišljenju vlasti i dalje postojali kapitalistički elementi koji bi se ovakvim udruživanjem uništili. Također, poljoprivredna proizvodnja trebala bi biti jednakog intenziteta kao i industrijska, a kako bi se to postiglo zemlja mora biti u socijalističkom vlasništvu, odnosno državnom i zadržanom.²⁵ Sam Tito na drugačiji način tumačio je

²³ Matijašević, „Zadružno zakonodavstvo“, 158.

²⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 193.

²⁵ Marijan Maticka, „Zemljevlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1949. do 1953.“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 32, br. 125-126 (1994.): 196-197.

novonastalu situaciju. Prema njemu, cilj kolektivizacije nije otuđivanje zemlje bogatom seljaku, već pomaganje siromašnim seljacima i omogućavanjem unaprjeđenja proizvodnje za srednje seljake. Osim toga, on naglašava da cilj nije uništiti bogato seljaštvo, već samo želi da bogati seljaci zasiju svoje površine i izvršavaju svoje obveze prema državi. U protivnom neće biti druge solucije nego uzeti takvim seljacima zemlju.²⁶ Iz navedenog vidimo prvotni pomirujući stav prema seljacima, no ostavlja se prostora za žestće mjere protiv onih koji neće podržavati novi sustav. U idućem poglavlju promotrit ćemo razvoj nekih od prvih SRZ u Hrvatskoj.

3.2. Prve SRZ u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini

Iako prve SRZ u Hrvatskoj nastaju već 1945., do njihovog masovnog osnivanja i proširivanja dolazi 1949., stupanjem na snagu već spomenutog zakona. Fokus ovog rada je od 1949. godine nadalje, odnosno od početka masovne kolektivizacije, no valja i ukratko spomenuti neke od prvih SRZ u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini. Neke od prvih zadruga u Hrvatskoj nastaju u jesen 1945. i to u Hrastovcu pokraj Garešnice, Oprisavcima kod Slavenskog Broda, Selima i Žabnom pokraj Siska. One su obuhvatile 288 seljaka s 420ha zemlje. Iako su se neki od novih vlastodržaca protivili svakoj nacionalizaciji zemlje jer su smatrali da je seljak usko vezan uz svoju zemlju i da će se teško odreći od nje, svakom godinom broj zadruga povećavao se do eksplozije njihovog broja 1949.²⁷

Koprivnička Podravina, kao i ostatak Hrvatske, imala je bogatu povijest zadrugarstva i prije nastanka socijalističke Jugoslavije. Među prvima u tom kraju osnovana je Hrvatska seljačka zadruga u Novigradu Podravskome 1901., a svojom tradicijom zadrugarstva, poznato je selo Hlebine koje je imalo jednu od najrazvijenijih zadruga u ovom kraju u međuratnom razdoblju.²⁸ Obične poljoprivredne zadruge u Podravini nastaju već u 1945. pa tako u Hlebinama već 9. prosinca 1945. nastaje nabavno-prodajna zadruga. SRZ počinju nastajati tek nešto kasnije te od 1947. njihov broj se postepeno povećava.²⁹ Kao i u ranijim razdobljima, Hlebine su prednjačile u zadrugarstvu u Koprivničkoj Podravini pa je tako jedna od prvih SRZ osnovana 14. studenog 1948. pod imenom SRZ „Ivan Šoštarić“. Na početku su se seljaci teško učlanjivali u zadrugu te je na svojem početku brojila tek 12 domaćinstava s 36 članova koji su u zadrugu

²⁶ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 518.

²⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 193.

²⁸ Dragutin Feletar, „Prilozi za povijest zadrugarstva u Podravini“, *Podravski zbornik*, br. 15 (1989.): 25-30.

²⁹ Isto, 33.

unijeli 32 katastarska jutra (kj), a od Šumskog gospodarstva na korištenje su dobili još 53kj. Od 1949. krenulo se s intenzivnijim poticanjem pristupanja SRZ u cijeloj Hrvatskoj, pa tako i u Koprivničkoj Podravini, tako da je do kraja 1949. spomenuta SRZ već brojila 150 domaćinstava s 393 zadrugara koji su posjedovali 821 jutro zemljišta.³⁰

Kao što se može vidjeti, nekih razlika u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini u počecima stvaranja SRZ nije bilo, osim što su prve SRZ u Koprivničkoj Podravini nastale nešto kasnije nego ostatku zemlje.

4. Razdoblje masovne kolektivizacije u Hrvatskoj (1949.)

Stupanjem na snagu već spomenutih Osnovnog zakona o zadrugama 1946. i Osnovnog zakona o zemljoradničkim zadrugama 1949. postavljeni su temelji za kolektivizaciju seljačkih posjeda u cijeloj tadašnjoj NRH, odnosno u cijeloj Jugoslaviji, a samim time i u Koprivničkoj Podravini. Kroz nekoliko sljedećih poglavlja promotrit ćemo koliko je novih SRZ te godine osnovano, na koje načine se seljake poticalo da se njima pridružuju, koje su bile posljedice masovne kolektivizacije i na koje načine su se seljaci bunili udruživanju u Seljačke radne zadruge. Naposljetku usporedit ćemo stanje u čitavoj NRH i u Koprivničkoj Podravini te pokušati dokučiti koji su mogući uzroci razlika ili sličnosti u masovnoj kolektivizaciji, ako takve postoje.

4.1. Eksplozija broja SRZ u Narodnoj Republici Hrvatskoj

S početkom 1949. i odlukom vlasti da se krene u masovnu kolektivizaciju seljačkih posjeda, osniva se velik broj novih i proširuje se mnogo starijih SRZ. U cijeloj Hrvatskoj 1948. bilo je 327 SRZ, dok je do kraja 1949. njihov broj skočio na 1589.³¹ To je bio direktan rezultat odluka Drugog plenuma Centralnog komiteta (dalje: CK) KPJ na kojem je odlučeno da je nužno jačanje poljoprivrede, a do toga se najbolje moglo doći slijedeći sovjetski model, odnosno kolektivizacijom seljačkih posjeda u zadruge i državne ekonomije. Osim toga, najvažniji zadaci u idućim godinama biti će mehanizacija poljoprivredne proizvodnje i pomaganje SRZ u njihovom radu i razvitku na svakom koraku.³² Time je vlast jasno dala do

³⁰ Isto, 34.

³¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 194.

³² Stanko Juriša, „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom“, *Časopis za suvremenu povijest* 15, br. 1 (1983.): 61.

znanja svim zemljama komunističkog bloka da Jugoslavija i dalje pravovjerno prati komunistička načela te je jasno ocrtan pravac razvoja agrarne politike u idućih nekoliko godina. Bilo je jako čudno da se jugoslavensko vodstvo upušta u proces kolektivizacije seljačkog posjeda, iako su mnogi od njih iz prve ruke tijekom 1930.-ih svjedočili svoj razornosti te politike. Među njima je bio i Božidar Maslarić koji je bez susprezanja opisao stanje u sovjetskim kolhozima. On je tijekom svojeg posjeta zamijetio masovnu glad seljaka koja je bila prouzročena prisilnom kolektivizacijom i oduzimanjem žita. Svjedočio je čitavim poljoprivrednim područjima koja su bila raseljena zbog pasivnog otpora, dječjem umiranju od gladi i strijeljanjima kulaka.³³ Ipak, usprkos svemu socijalističke su vlasti krenule naprijed s procesima kolektivizacije u Jugoslaviji i slijepo su vjerovali u drugačije rezultate. Odlukom Drugog plenuma CK KPJ SRZ okupile oko 59 800 seljačkih gospodarstava, što je činilo oko 10% ukupne obradive površine NRH.³⁴ To je ujedno bio i najveći broj što će ih SRZ dosegnuti u NRH, a u njih su uglavnom ulazili siromašni seljaci koji nisu imali mnogo zemlje, što nam objašnjava zašto je tako malo ukupne obradive površine uključeno u sustav SRZ. U idućim godinama broj SRZ postepeno će padati, do naglog pada 1952.-1953., no o tome će biti više riječi dalje kroz rad. Najviše je SRZ-a u Hrvatskoj bilo u slavonskim kotarima, odnosno kotarima Beli Manastir, Osijek i Podravska Slatina što neki povezuju s velikim brojem novopridošlih kolonista na tim područjima, dok SRZ u nekim kotarima sjeverozapadne Hrvatske gotovo uopće nije bilo.³⁵ Obvezni otkup je zakonom propisana mjera kojom država od proizvođača poljoprivrednika traži obaveznu isporuku točno određene količine poljoprivrednih proizvoda po cijenama koje određuje država, a ne tržište. Ta mjera ispočetka se veže uz razdoblja izrazitih nepogoda ili kriza kada je prehrana stanovništva ugrožena, no ona u Jugoslaviji poprima ideološke konotacije. U početku je ona i služila navedenim mjerama kako bi se osigurala potrebna hrana ratno stradalim izrazito pogođenim krajevima, no ona u vrijeme kolektivizacije počinje služiti za daljnji brzi razvoj industrije i za obračun s kapitalističkim elementima na selu, odnosno velikim posjednicima koji su bili i najjače pogođeni. Osim toga, obvezni otkup bio je „poticaj“ seljacima za ulazak u SRZ jer su tako manje bili pogođeni tim mjerama. Također, otkup je od 1949. bio potreban kako bi se namirila potreba za poljoprivrednim sirovinama jer su odnosi sa Sovjetskim Savezom bili zategnuti, a odnosi sa zapadom još nisu dovoljno zatopili. Svako neispunjavanje obveza otkupa bilo je

³³ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 108.

³⁴ Maticka, „Zemljovlasnički odnosi“, 197.

³⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 195.

strogo kažnjeno, a to je također poticalo seljake na otpor.³⁶ Opterećenje obveza otkupa najčešće je ovisilo o veličini seljačkog posjeda, na taj način se i neudružene seljake lakše prisiljavalo da stupe u zadruge.

4.2. Privatni poljoprivredni sektor u Hrvatskoj

Kako bi bolje shvatili zašto su neki seljaci pristupali SRZ, a neki ne i zašto je dolazilo do seljačkog otpora narodnim vlastima, moramo promotriti privatni poljoprivredni sektor jer on je u razdoblju masovne kolektivizacije bio usko vezan uz zadružni.

Što se tiče poljoprivredne proizvodnje u tom razdoblju, ona je bila u jako lošem stanju te u razdoblju od 1945.-1949. nije uspjela dosegnuti predratnu proizvodnju. Najviše je stradala proizvodnja žita koja je bila za 22% manja u odnosu na razdoblje prije Drugog svjetskog rata.³⁷ Jedine kulture koje u tom razdoblju doživljavaju uspon proizvodnje u usporedbi s predratnim razdobljem su suncokret i šećerna repa, industrijsko bilje na kojem je država inzistirala, i kupus, kelj, rajčica i luk, odnosno povrtno bilje koje su mnogi građani počeli uzgajati u svojim vrtovima u gradu ili seljaci na svojim okućnicama.³⁸ Proizvodnja krumpira i graha također je bila ispod prijeratne razine³⁹, što nam pokazuje da su namirnice nužne za prehranu stanovništva bile u velikom manjku, čime možemo donekle objasniti oslonac na međunarodnu pomoć UNRRA-e. Iako možemo te posljedice povezati s dugogodišnjim ratnim razaranja i ljudskim gubicima, vrlo vjerojatno je da je poljoprivrednoj proizvodnji još više naštetila prisilna kolektivizacija i politika obveznog otkupa.⁴⁰ Probleme u poljoprivrednoj proizvodnji socijalističke vlasti nisu povezivale sa svojim politikama na selu, već su smatrale da ono što najviše koči poljoprivredni razvoj jesu zaostali seljaci koji svojom tradicijom i otporom inovaciji koče razvoj. U tom vidu trebalo se socijalistički i tehnološki preobraziti selo, a to se najbolje moglo provesti, prema njihovom mišljenju, kroz proširenje zadružnog sektora. Zbog toga je već navedenim Drugim plenumom CK KPJ stavljen naglasak na osnivanje novih SRZ sa što više „smjelosti i bržim tempom“. Osim toga, nove SRZ trebalo je što više pomagati u kapitalnoj izgradnji, izgradnji zadružnih domova, mehanizaciji, što boljim organiziranjem rada

³⁶ Katarina Spehnjak, „Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* 27, br. 2 (1995.): 209-210.

³⁷ Vladimir Stipetić, *Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.)* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012.), 288.

³⁸ Stipetić, *Dva stoljeća*, 288.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto, 287.

u zadrugama, investicijskim kreditima, ubacivanjem stručnog kadra u zadruge, itd.⁴¹ Također, vlasti su najavile žestoki obračun s ostacima kapitalističkog svijeta na selu, odnosno sa špekulantima i svim onima koji ne ispunjavaju svoje obveze u sjetvi, žetvi ili otkupu.⁴² Prema tim izjavama možemo vidjeti da vlast i dalje nije sebe smatrala odgovornim za neefikasnost poljoprivrede zbog loše agrarne politike nego su uvijek bili krivi saboteri i kontrarevolucionarni elementi, bili oni informbiroovski, kapitalistički ili nacionalistički.

Politika obveznog otkupa, porezna politika i prisilna kolektivizacija bili su neki od najvažnijih razloga rastućeg nezadovoljstva seljaka koje je kulminiralo raznim demonstrativnim akcijama protiv navedenih mjera, ali i jednom od najpoznatijih događaja iz vremena kolektivizacije, Cazinskom bunom. No kako bi shvatili kako je do toga došlo, najbolje bi bilo ukratko objasniti što je i kakva je bila politika obveznog otkupa i porezna politika u to vrijeme.

Seljački posjedi, odnosno gospodarstva, dijelili su se na nekoliko kategorija. Od I. kategorije (posjedi od 1-3ha) do IV. kategorije uglavnom su bili maloposjednici i oni nisu bili toliko opterećeni obveznim otkupom. Prema nekim podacima, 1946./1947. obvezni otkup žita na posjedima I. kategorije iznosio je 215kg/ha, dok na najvećim posjedima VII. Kategorije (do 20ha), iznosio je 1300kg/ha.⁴³ Na taj način vidi se da su se oni iz viših kategorija, od VI.-VII. kategorije namjerno više obvezivali kako bi se ograničila njihova moć i utjecaj na selu i kako bi ih se osiromašilo i na taj način izuzelo kao prijetnju novom državnom poretku. Već 1949./1950. obvezni otkup ukinut je na malim posjedima do 2ha, no posjedi od IV.-VII. kategorije, odnosno veći od 10ha morali su predati do 80% svojih viškova žita⁴⁴, što znači da su za preživljavanje ti seljaci bili uglavnom oslonjeni na količine za koje im je država odredila da su im dovoljne. Osim toga, cijene su bile određene jako nisko i puno manje u odnosu na cijene koje su se mogle postići na slobodnom tržištu. Tako je npr. otkupna i vezana cijena krušarica 1950. bila 412 dinara (dalje: din) po metričkoj centi (dalje: mtc), dok se slobodna cijena kretala između 6000-8000din po mtc. Također, cijena kukuruza po vezanoj cijeni bila je 283din po mtc, dok je slobodna cijena bila 3500-6000din.⁴⁵ Odnos cijena, slično se kretao i za ostale poljoprivredne proizvode.

⁴¹ Juriša, „Agrarna politika“, 62.

⁴² Isto.

⁴³ Juriša, „Agrarna politika“, 63.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 202.

Osim što su se zaduženja i cijene određivale proizvoljno, to se isto radilo i kod određivanja površina koje treba obraditi. Naime, na federalnoj razini su se određivale količine koje su bile potrebne i koje se planiralo namiriti putem obveznog otkupa te su određena zaduženja za pojedine republike. Zatim je u NRH Ministarstvo za snabdijevanje i trgovinu određivalo zaduženja po oblastima, a oblasne vlasti dalje na kotare i tako do kraja do mjesnih narodnih odbora raspoređenih po selima koji su to prevodili u pojedina zaduženja za poljoprivrednike. Mjesni narodni odbori najčešće su određivali količine koje su trebale biti zasijane tijekom sjetve i količine potrebne za prikupiti tijekom žetve na masovnim sastancima sa svim seljacima gdje se raspravljalo o realnosti planova. Vrlo često se događalo da ti sastanci nisu održavani jer su se odbornici bojali da će sastanke seljaci sabotirati, a nije bilo ni rijetko da su se razrezi zaduženja poljoprivrednika proizvoljno povisivali ili snižavali.⁴⁶ Tako je bilo nerijetko da su zaduženja kroz godinu više puta mijenjana na način da su siromašnijim seljacima snižavana na marginalne razine, dok su onim bogatijim podignuta na nerealne razine. Osim toga, sa određivanjem zaduženja često se kasnilo, otkupni organi određivali su ih svojevolumno i sa svojim interesima u vidu, nisu obuhvatila sve površine, sve poljoprivrednike ili su općenito nestručno bila odrađena.⁴⁷ Sve je to dovodilo do sve većeg nezadovoljstva i frustracije seljaka, a samim time i iskazivanjem nezadovoljstva, o čemu će biti riječi malo kasnije.

Što se tiče poreznih obveza, one su također često služile kao sredstvo prisiljavanja seljaka na udruživanje. To se činilo na taj način da su se seljacima iz viših kategorija porezne obveze često povisivale i bile su općenito visoke, dok su kod nižih kategorija bile općenito niske, ili su izuzimani od poreznih davanja uopće. Te obveze često su bile naplaćivane uz prisilu, o vrlo kratko određenim rokovima, a ako seljaci nisu mogli platiti često im je oduzimana i imovina.⁴⁸ Sve to doprinijelo je osjećaju seljačke bespomoćnosti, revolta i agresije prema državnim organima na selu što se često očitivalo kroz „kontrarevolucionarne“ akcije na selu. Jedan od najpoznatijih takvih primjera zasigurno je bila Cazinska buna.

Ona je vjerojatno najpoznatiji primjer otpora ukupnoj agrarnoj politici u Jugoslaviji, no dio bune prelio se i na hrvatsko područje. Naime, obvezni otkup najlošije je rezultate postizao u ustaničkim krajevima, najviše Kordunu i Lici, a dovodio je i do podizanja buna, uglavnom srpskog stanovništva u koje su se nerijetko uključivali i lokalni članovi partije. O razmjerima nezadovoljstva seljaka govori nam i broj seljaka isključenih iz Komunističke partije tijekom

⁴⁶ Spehnyak, „Seljački otpor politici obveznog otkupa“, 213-214.

⁴⁷ Juriša, „Agrarna politika“, 63.

⁴⁸ Isto, 64.

razdoblja kolektivizacije. Prema nekim podacima u razdoblju 1951.-1954. iz Partije je isključeno 112 858 seljaka.⁴⁹ Takve bune vrlo brzo su bile skršene, što je naposljetku često završavalo s brojnim uhićenim pobunjenicima, ponegdje i ubijenim.⁵⁰ Najveća takva buna bila je Cazinska koja se dogodila u svibnju 1950. i odvijala se pretežito na području Cazinske krajine u Bosni i Hercegovini, no prelila se i na područje Slunja u Hrvatskoj. Većina pobunjenika bili su muslimani, no za organiziranje pobune bili su odgovorni Srbi. Glavni okidač pobune bilo je loše socijalno stanje na selu, prije svega izazvano politikama obveznog otkupa. Pobuna je ubrzo ugušena, a u njoj je sudjelovalo 714 ljudi, od čega su svi bili seljaci. Većina je pobunjenika osuđeno na zatvorske kazne raznih duljina, dok je nekolicina organizatora osuđena na smrt.⁵¹ Prema tome, možemo vidjeti da su komunističke mjere na selu bile direktni okidač za „kontrarevolucionarne“ akcije na selu, od kojih su seljačke bune bile njihov najekstremniji oblik. Osim buna, bilo je i drugih, manje ekstremnih, iskazivanja nezadovoljstva na selu, no i ti postupci najčešće su završavali drakonskim kaznama. Neke od oblika otpora agrarnoj politici na selu u NRH navest ćemo kroz nekoliko idućih odlomaka.

Ranije navedene pobune najčešće su se odvijale u ustaničkim krajevima koji su dali mnogo boraca u partizanske redove tijekom rata, a samim time imali i mnogo poginulih. Kao pobjednici u ratu, ta pretežito srpska područja ponovno su se osjećala ugroženo od hrvatske države, prije NDH, a sada NRH. Možemo zamisliti frustraciju tih ljudi koji su se godinama borili u partizanima, da bi nakraju od vlasti bili opterećeni isto kao i svi drugi, kao da njihova žrtva u ratu nije ništa značila. Ipak, otpor otkupnim i poreznim politikama događao se po čitavoj Hrvatskoj, no najčešće u blažim oblicima nego u ustaničkim krajevima.

Otpor politici obveznog otkupa postao je izrazito masovan, no spontan, u ljeto 1949., posebice u Slavoniji koja je trebala osigurati preko 60% republičke norme za otkup žita. Tada je zabilježeno mnogo slučajeva paljevine zadružnih i individualnih usjeva, ali i fizičkog obračuna s otkupnim organima na selu.⁵² Osim politike obveznog otkupa, veliki strah i nezadovoljstvo izazivali su i pokušaji prisilne kolektivizacije, na kojoj se počelo raditi već početkom te 1949. godine kada je popisivana sva stoka, perad, košnice, voćke te nasadi vinove loze kod svih individualnih proizvođača.⁵³

⁴⁹ Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 466.

⁵⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 202-203.

⁵¹ Isto, 203-204.

⁵² Spehnyak, „Seljački otpor politici obveznog otkupa“, 210-211.

⁵³ Isto, 211.

Prve akcije nezadovoljnika započele su već u travnju kada su spaljeni neki objekti poljoprivrednih zadruga te kada su zabilježeni napadi na seljake koji su agitirali druge na ulazak u zadruge, a to je zabilježeno u Dalmaciji, Lici i Slavoniji. Napadi su postali sve učestaliji kada je počelo oranje zemlje koja je dodijeljena SRZ. Vrlo često, te su površine ranije bile zajedničke i koristili su ih svi seljani za ispašu stoke, a sada im je država oduzela te površine te ih dodijelila seljacima koji su stupili u SRZ.⁵⁴ Te akcije su završavale kada bi vlasti uhitile nekolicinu organizatora i tada bi uglavnom prestajale, a kasnije su se počele sve više primjenjivati administrativne kazne, odnosno novčane kazne i oduzimanje imovine, ponekad i uhićenja. Samo je u Slavoniji od početka godine do lipnja kažnjeno 9501 osoba, a 3570 osoba još je bilo u tijeku kaznenog postupka.⁵⁵ Prema tome, možemo vidjeti da je broj ljudi koji su bili nezadovoljni bio izrazito velik, kako u Slavoniji, tako i u ostatku NRH.

Naravno, bilo je i slučajeva represije predstavnika vlasti prema seljacima koji su im predstavljali probleme, a oni su ih uglavnom provodili na svoju ruku. Tako je npr. zabilježeno da je referent kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga Orahovica tijekom otkupa svinja jednu ženu tukao pištoljem.⁵⁶ Osim toga, vrlo je često bilo da seljaci namjerno nisu zasijavali određene im površine, skrivali i utajivali veličinu žitnog prinosa, trgovali na crno, bježali iz poljoprivrednih djelatnosti, površno obrađivali svoju zemlju ili bježali u SRZ.⁵⁷

Takvo je bilo stanje početkom kolektivizacije u NRH, no nama je za ovaj rad bitno vidjeti kakvo je stanje bilo u Koprivničkoj Podravini. U idućim odlomcima i poglavljima usporedit ćemo i utvrditi kakvo je stanje bilo 1949. u Koprivničkoj Podravini s obzirom na urod, otkup, otpor otkupu, pristupanje SRZ, itd.

5. Razdoblje masovne kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini (1949.)

Nakon što smo objasnili sve važne pojmove vezane uz kolektivizaciju i prikazali stanje stvari u NRH 1949. g., možemo pristupiti analizi situacije u Koprivničkoj Podravini i usporedbi stanja s ostatkom Hrvatske. Prije svega, valja napomenuti što je točno Koprivnička Podravina. Ona bi se u razdoblju koje je nama važno, odnosno 1949.-1953. otprilike preklapala s tadašnjim područjem kotara Koprivnica koji je bio sastavni dio oblasti Bjelovar. U Koprivnički kotar

⁵⁴ Isto, 211-212.

⁵⁵ Spehnyak, „Seljački otpor politici obveznog otkupa“, 213.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Juriša, „Agrarna politika“, 63.

spadala su neka od poznatijih sela poput Hlebina i Novigrada Podravskog te Legrada kojima je upravljao Mjesni narodni odbor u svakom selu, direktno odgovoran Kotarskom narodnom odboru u Koprivnici. Prema tome, Koprivnička bi Podravina bila omeđena na sjeveru i sjeveroistoku selima uz rijeku Dravu, odnosno Legradom, Golom i Ždalom. Na istoku bi završavala selima Hlebina i Novigrad Podravski, dok na jugu i jugozapadu selima Jagnjedovec i Sokolovac. Naposljetku, na zapadu i sjeverozapadu sela koja omeđuju Koprivničku Podravinu bila bi Veliki Poganac i Rasinja.

5.1. Eksplozija broja SRZ u Koprivničkoj Podravini

Obvezni otkup, kao i u ostatku republike, bio je prisutan i prije počeka masovne kolektivizacije kao sredstvo za oporavak zemlje nakon ratnih stradanja. Tu agrarnu politiku usko vežemo uz procese masovne kolektivizacije i poticanje seljaka na zadružnu djelatnost. Od samih početaka, na području Koprivničke Podravine izlazili su na vidjelo problemi vezani uz obvezni otkup. Prije svega, problem zaduženja pojedinih seljaka, proizvođača poljoprivrednih proizvoda. Na idućem primjeru vidjet će se upravo taj problem, ali i odnos vlasti prema seljacima kojima je teško ispunjavati otkupne obveze. Zbog nepravilne raspodjele zaduženja često dolazi do tenzija i sukoba mjesnih narodnih odbornika na sjednicama Kotarskog narodnog odbora (dalje:KNO). Navedeni odbornici često se žale na nepravilna zaduženja vlastitih Mjesnih narodnih odbora (dalje:MNO) te kao primjer daju činjenicu da je cijeli MNO Novigrad Podravski zadužen jednako kao i grad Koprivnica i selo Reka zajedno, usprkos nesrazmjeru u broju stanovnika i proizvođača. Za takav ishod vrlo često se krivi slabo obraćanje pažnje na ekonomsku snagu pojedinog sela.⁵⁸ Na jednom od takvih sastanaka našao se i Stjepan Prvčić, tadašnji ministar poljoprivrede NRH, čija izjava jako lijepo ocrtava odnos vlasti prema seljacima. Prema njemu, prva uloga seljaka je da opskrbljuje industriju putem obveznog otkupa, jer u protivnom on nema prava ništa ni potraživati od same industrije. Također, on kaže: „Mi idemo novim putevima koji nas sigurno vode u socijalizam, pa onaj, koji se ne može prehraniti, za nas nije pozitivan.“⁵⁹ Iz navedenog, jasno se vidi tendencija da se poljoprivreda koristi kao pogonsko gorivo za što brži i eksponencijalni rast industrije, dok je sama dobrobit seljaka u drugom planu. Obvezni otkup nastavit će se kroz čitavo razdoblje kolektivizacije u većem ili manjem obujmu, no već 1948. vide se problemi koji će pratiti tu

⁵⁸ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 11. travanj 1948.

⁵⁹ Isto.

politiku kroz čitavo njeno postojanje. U toj 1948. g., obvezni otkup u Koprivničkoj Podravini nije bio ni približno uspješno proveden. Kod njegove provedbe pojavljivali su se mnogostruki problemi poput nedovoljnog zalaganja vladajućih unutar lokalnih MNO-a, već spomenuta nepravilna zaduženja, preveliko ili premalo opterećenje pojedinih domaćinstava obveznim otkupom, loša provedba sjetve pa samim time i loši rezultati otkupa, itd.⁶⁰ Sve navedeno ocrtava velike administrativne i političke probleme politike obveznog otkupa na selu koje će vlasti pokušavati riješiti kroz čitavo razdoblje kolektivizacije, najčešće s vrlo malo uspjeha. Kao glavni krivci za neuspjeh takve politike vrlo često se krive bogatiji seljaci, koje se optuživalo na sakrivanje i špekuliranje svojim urodom. S druge strane, siromašniji seljake hvalilo se kao vjerne saveznike vlasti koji su svoje obveze izvršavali. U Koprivničkoj Podravini 1948. otkupljeno je 85% norme mesa, a za neispunjenje planova upravo se krivi bogatije seljake.⁶¹ Bogati seljaci biti će na meti vlasti kroz čitavo razdoblje kolektivizacije, a vrlo slične tendencije bile su vidljive i u ostatku Hrvatske.

Poljoprivredni planovi Koprivničke Podravine za 1949. bili su, kao i u ostatku Hrvatske, povećanje poljoprivredne proizvodnje kroz proširenje zadružnog sektora. Kao glavni problem, lokalne, ali i državne vlasti vidjele su preveliku rascjepkanost poljoprivrednih površina i premali zadružni sektor. Tako je u Koprivničkoj Podravini početkom 1949. samo 5% poljoprivrednih površina bilo u rukama SRZ. Stoga, glavna želja lokalnih vlasti bila je poticanje seljaka na ulazak u SRZ, ali i pretvaranje SRZ u moderna poljoprivredna gospodarstva koja će prednjačiti pred privatnim poljoprivrednicima. To se postizalo slanjem mladih podravske seljake na poljoprivrednu obuku na državna gospodarstva gdje bi se oni upoznali s modernom agrotehnikom i kasnije je prenijeli na svoje lokalne sredine. Osim toga, lokalne su vlasti često tražile politički pogodne seljake u selima koje se trebalo prikazati kao napredne poljoprivrednike koji će služiti kao primjer drugima, a takve se često pridobivalo materijalnim poticajima.⁶² Pošto je glavna zadaća KNO Koprivnica bila rekonstrukcija poljoprivrede, a samim time i socijalistički preobražaj sela, odbornike se poticalo da u svojim lokalnim sredinama budu predvodnici i inicijatori osnivanja novih SRZ ili proširenja starih.⁶³ Krajem 1948. donijet je petogodišnji plan za razvoj poljoprivrede u Koprivničkoj Podravini koji je usko pratio sličan plan donijet na republičkoj i saveznoj razini. Prije svega, bilo je potrebno povećati poljoprivrednu proizvodnju žitarica, mesa, masnoće i mlijeka kako bi se

⁶⁰ Isto.

⁶¹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 6. siječnja 1949.

⁶² Isto, 11. travanj 1948.

⁶³ Isto, 19. ožujak 1949.

prehranilo brzorastuću industriju. Osim zadružnim djelatnostima, to se željelo postići primjenom modernih agrotehničkih mjera, korištenjem kvalitetnog sjemenja i umjetnog gnojiva.⁶⁴ Upravo je to razlog prije navedenog slanja mladih podravske seljaka na obuku na državna gospodarstva. Da poljoprivredna proizvodnja, nakon uvođenja socijalističkog poretka, neće biti ista kao u ranijim razdobljima bilo je veoma vidljivo tih godina. Koliko će se lokalne i državne vlasti uplitati u poljoprivrednu proizvodnju vidi se iz proglašenja KNO Koprivnica iz listopada 1948. Prema njemu, na razini MNO-a provest će se popisivanje privatnih zaprega za oranje tijekom jesenske sjetve. Također, tim proglasom odlučeno je da će prvenstvo kod korištenja tih zaprega imati SRZ i siromašni seljaci.⁶⁵ Možemo zamisliti kakve su bile reakcije bogatijih seljaka koji su posjedovali te zaprege kada im je rečeno da će morati čekati na korištenje vlastitih poljoprivrednih sprava. Navedeno predstavlja klasičan primjer želje vlasti da u istom potezu pridobije povjerenje siromašnih seljaka, potiče seljake na ulazak u SRZ i osiromaši i sreže utjecaj bogatih seljaka.

Novonastale SRZ u Koprivničkoj Podravini vrlo često nisu imale uvjete za razvoj poljoprivredne proizvodnje. Jedan takav primjer je nedostatak umjetnog gnojiva za poljoprivrednike unutar SRZ, iako je to trebao biti jedan od glavnih poticaja za ulazak seljaka u zadrugu. Osim toga, početkom 1949. nedostaje i kvalitetnog sjemenja za zadruge što je također trebao biti jedan od prednosti zadružnih gospodarstava.⁶⁶ Podjela rada, a samim time i plaćanje radnika u SRZ odvijalo se kroz trudodane⁶⁷. Stoga, problem SRZ u Koprivničkoj Podravini je bilo i nerazumijevanje tog koncepta, a samim time seljaci nisu znali koje kulture bi odabrali kako bi im trudodan bio veći. Nadalje, novoosnovane SRZ često nisu imale dovoljno vlastitog zemljišta za obradu, a tome se npr. u selu Drnju doskočilo arondacijom⁶⁸ zemljišta koje je prethodno pripadalo zemljišnoj zajednici Legrad.⁶⁹ Iz svega navedenog, vidi se da je početkom 1949. stanje SRZ u Koprivničkoj Podravini bilo veoma loše, a zadruge vrlo često nisu imale uvjete da pravilno funkcioniraju. Slična situacija vidljiva je i u ostatku Hrvatske, a ocrta ishitreno stupanje u politiku kolektivizacije na selu koje za to nije bilo spremno.

⁶⁴ Isto, 15. kolovoz 1948.

⁶⁵ Isto, 10. listopad 1948.

⁶⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 29. ožujak 1949.

⁶⁷ *ekon. pov.* mjera utrošenog rada u kolhozima i kod nekih vrsta zadruga; izražava socijalističke proizvodne odnose i služi kao važan ekonomski instrument planiranja, organizacije i unapređenja proizvodnje.

⁶⁸ *ekon.* agrarna mjera kojom se izbjegava usitnjavanje seoskog posjeda, usitnjeni se i razbacani posjedi zaokružuju; grupiranje, pripajanje zemljišta.

⁶⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 29. ožujak 1949.

5.2. Politika obveznog otkupa i odnos vlasti prema privatnom sektoru Koprivničke Podravine

U prošlom poglavlju ukratko smo promotrili politiku obveznog otkupa kao alat kojim se seljake potiče na ulazak u SRZ. U ovom poglavlju više ćemo se fokusirati na utjecaj obveznog otkupa na običnog seljaka, njegovo nezadovoljstvo i odnos vlasti prema seljacima privatnicima. S vremenom, obvezni otkup postao je sinonim za sve ono loše što povezujemo s agrarnom reformom socijalističkih vlasti na selu. A ruku u ruku s forsiranjem zadružnog sektora, jedan je od razloga zašto u razdoblju koje proučavamo, hrvatsko selo doživljava ekonomski pad. Upravo iz tog razloga, važno je tu politiku pažljivo proučiti i provjeriti kakve su tendencije obveznog otkupa bile u Koprivničkoj Podravini u odnosu na ostatak Hrvatske.

Ispunjenje planova zadanih politikom obveznog otkupa bio je jedan od zadataka KNO Koprivnica, a često je služio kao sredstvo prisile za ulazak seljaka u SRZ. Kao rezultat toga i nepopularnosti te politike kod velikog dijela seljaka, planovi najčešće nisu bili ispunjeni. To se događalo zbog razloga navedenih u prethodnom poglavlju, a takvo se stanje nastavilo kroz čitavu 1949. g. U prethodnoj godini na području Koprivničke Podravine mesa je bilo otkupljeno 86% od plana, debelih svinja 88% i mršavih svinja 74%. Masti, koja je služila kao vrlo važan dodatak prehrani, otkupljeno je samo 37,5% od plana, dok je zabilježen i manjak u otkupu graha i kukuruza. Jedino je norma otkupa krumpira premašena.⁷⁰ U razdoblju kada je prehrana stanovništva čitave Jugoslavije djelomično ovisila o ispunjenju navedenih planova, za vlasti je to zasigurno bio vrlo poražavajući rezultat. Jedan od proizvoda s kojima su vlasti najviše imale problema kod otkupa bilo je meso, bilo ono dobiveno klanjem stoke ili u vidu debelih i mršavih svinja, također tu bi spadala i mast kao nusprodukt klanja navedenih životinja. To se posebno odnosi na otkup debelih svinja koje su u zimskim mjesecima stanovništvu na selu bile neophodan izvor potrebne energije i masti. Tako nije čudno što je otkup debelih svinja vrlo često zapinjao, a vlasti su se odnosile veoma strogo prema onima koji svoje obaveze nisu podmirivali. Otkup debelih svinja odvijao se tako da je vlast s proizvođačima sklapala ugovore o tovu svinja na 6 mjeseci te su u tom razdoblju proizvođači o svinjama morali brinuti, hraniti ih te na kraju prodati po ranije određenim cijenama. Polovicom 1949. vlasti su očekivale kako će ugovori koje su sklopili pola godine ranije sada biti ispunjeni. Tijekom otkupa debelih svinja tako je dolazilo do mnogih problema poput

⁷⁰ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 27. siječanj 1949.

seljačkog opiranja prodaji svinja ili nedovoljne težine svinja koje su trebale biti otkupljene. Predaji svinja najviše su se opirali bogatiji seljaci koji su bili više pogođeni obveznim otkupom. Vlasti su tako zabilježile relativno dobar rezultat otkupa kod siromašnijih i srednjih seljaka, dok su oni bogatiji često pružali otpor. To nije čudno s obzirom da su bogatija domaćinstva više zaduživana, a tako im se direktno udaralo na egzistenciju, pogotovo otkupom važnih proizvoda poput mesa. Još gore je bilo to što su zaduženja i planovi vrlo često donošeni proizvoljno i bez neke detaljnije analize.⁷¹ Ova tendencija sustavnog osiromašivanja i pritiska na bogatije seljake događa se po cijeloj Hrvatskoj, a glavni je cilj srozavanje njihovog utjecaja i ekonomske moći. S druge strane, mnogi će od bogatijih, ali i siromašnih i srednjih seljaka izlaz potražiti kroz ulazak u SRZ, što je bio krajnji cilj politike obveznog otkupa. Do lipnja 1949., na području koprivničkog kotara bilo je otkupljeno samo 46% od norme debelih svinja za prvo polugodište.⁷² Navedeni podatak govori nam koliko je ta politika imala lošeg odjeka na selima koprivničke Podravine, a slično je bilo diljem Hrvatske i Jugoslavije.

Razloge za tako porazne rezultate vlasti su tražile u vlastitim redovima, ali i u odnosu seljaka prema novim socijalističkim uvjetima na selu. Prije svega, posebice kod otkupa mesa, osobe koje su vršile otkup po selima najčešće nisu držale nikakvu evidenciju o izvršenju planova. Kao rezultat toga vrlo često se nije znalo tko je svoje obveze ispunio, a tko nije. Osim toga, nije postojalo centralno rukovodstvo na razini KNO-a gdje bi se izvještaji o otkupu slali i pregledavali što je još dodatno utjecalo na loše stanje evidencije. S druge strane, kod mnogih seljaka pojavljuje se tendencija špekuliranja. Pod špekuliranje vlasti smatraju svaki otpor seljaka otkupu poljoprivrednih proizvoda, poput sakrivanja stoke, klanja stoke prije predaje državnim organima, prodaje na crnom tržištu, itd.⁷³ Iz navedenog, primjećuje se da socijalističke vlasti na lokalnoj razini nisu bile spremne na uvođenje novih agrarnih politika, što se ocrtao u lošim rezultatima. Osim toga, navedene politike izazivale su veliko nezadovoljstvo kod seljaka koji su se tada okretali „špekuliranju“.

Socijalističke vlasti vrlo se strogo odnose prema svakom neizvršenju obveznog otkupa, posebice mesa. Na području Koprivničke Podravine seljaci su kažnjavani na razne načine, a i oni sami su na vrlo kreativne načine iskazivali svoje nezadovoljstvo. Prije svega, seljaci prozvani špekulantima kažnjavani su kao primjer drugima. To se odvijalo na razne načine, od povećanja zaduženja, koje je ionako bilo veliko, do novčanih kazna, kazna popravnim radom

⁷¹Isto, 27. svibanj 1949.

⁷²HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 15. kolovoz 1949.

⁷³Isto, 27. siječanj 1949., 27. svibanj 1949., 15. kolovoz 1949.

ili transferacijom⁷⁴. Zaduženja se često povećavaju kod bogatijih seljaka za koje se smatra da se ponašaju špekulantski, a na taj način još više se udara na njihovu sposobnost egzistencije.⁷⁵ Kao rezultat toga, mnogi su bogatiji seljaci morali svoje posjede prodati u besecjenje i odlaziti u potragu za boljim životom u gradove. Drugi način izlaska iz takve neprilike seljaci su mogli tražiti kroz ulazak u SRZ, no kao glavnu posljedicu, to je imalo sustavno osiromašivanje i propadanje seljačkih posjeda. Vlasti su kod osoba za koje su procijenile da se ponašaju špekulantski često oduzimale i svo meso i mast koju su mogli pronaći, ostavljajući tako brojne seljačke obitelji na rubu gladi. Osim toga, još veći pritisak na takva domaćinstva vršili su uskraćivanjem industrijske robe.⁷⁶ Ne treba posebno napominjati da su se osobe špekulantima često proizvoljno prozivale, kako bi se vlasti obračunale sa starim neprijateljima na selu ili jednostavno samo kako bi vladajući rješavali svoje osobne razmirice. Kako bi se u takvoj situaciji plan otkupa izvršio, vlasti su znale provoditi masovne otkupe. Odnosno, u roku od 48 sati svi oni koji još nisu predali svoje obveze ili su bili dodatno zaduženi, bili su dužni predati svoja zaduženja ili snositi posljedice. Koliko je to izazivalo gnjeva i nezadovoljstva kod seljaka vidi se iz primjera jednog masovnog otkupa gdje su lokalne vlasti smatrale potrebnim osigurati pomoć milicije. Tijekom takvih akcija udaralo se na sve seljake bez obzira na njihovo bogatstvo, samo kako bi se ispunila norma.⁷⁷ Sve navedeno svakako je utjecalo na povećanje nezadovoljstva seljaka diljem Koprivničke Podravine, a zasigurno je da su mnogi od njih spas tražili u SRZ koje su velikim dijelom bile izuzete od politike obveznog otkupa. Slične scene odigravale su se diljem Hrvatske i Jugoslavije, a sve u cilju povećanja poljoprivredne proizvodnje i proširenja zadružnog sektora.

Kako bi bolje shvatili cjelinu problema potrebno je sagledati koje su najviše uzgajane poljoprivredne kulture na području Koprivničke Podravine, kako je njihov uzgoj tekao te koliko je poljoprivreda uopće bila uspješna. Iz toga ćemo lakše uočiti paralele ili razlike sa širim Hrvatskim područjem. Osim obveznog otkupa mesa, koji je bio pri vrhu važnosti za lokalne vlasti, vrlo važno je bilo uspješno provesti sjetvu i žetvu, a posljedično samim time i otkup. U ovom dijelu sagledat ćemo neke od aspekata poljoprivredne proizvodnje u Koprivničkoj Podravini. Prije svega, koje kulture su se uzgajale, s kojim problemima su se poljoprivrednici susretali, koliko su sjetve i žetve 1949. bile uspješne, itd.

⁷⁴ *pravn.* prijenos zaplijenjenih pokretnina drugoj osobi na čuvanje do završetka pravnog postupka.

⁷⁵ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 27. siječanj 1949., 23. lipanj 1949.

⁷⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 7. veljače 1949.

⁷⁷ Isto, 27. svibanj 1949., 15. kolovoz 1949.

U to vrijeme, sjetva u Koprivničkoj Podravini, ali i diljem Hrvatske, odvijala se planski. Proizvođačima je unaprijed određeno koje će poljoprivredne kulture i na kojim površinama zasijati, a prema tome se kasnije određivala visina njihovog zaduženja obveznog otkupa. Navedeni planovi i norme određivali su se od najviših do najnižih razina. Odnosno od savezne do mjesne razine. Takva centralizacija nije dopuštala mogućnosti nikakvim inovacijama, a količina ruku kroz koje su planovi morali proći prije odobrenja, prouzrokovala je sporost i tromost takvog sustava. Kao rezultat toga, u Koprivničkoj Podravini u tom razdoblju može se primijetiti niz propusta i nedostataka koji su utjecali na pravilno izvršenje planova. Prije svega, kod izrade takvih planova bilo je potrebno imati točne podatke o količinama obradivih površina, što u to vrijeme nije postojalo ili su podaci bili zastarjeli. Osim toga, kao i kod određivanja visine otkupa, sjetveni planovi vrlo često su sastavljeni šablonski i proizvoljno, bez temeljitije analize o objektivnim okolnostima i mogućnostima, što je samo moglo izazivati nezadovoljstvo seljaka. Također, pošto su vlasti raspolagale s lošim podacima, mnogi seljaci su često bili previše zaduženi ili nisu imali dovoljno radne snage da obrade sve površine, što je samo moglo pridonijeti njihovom nezadovoljstvu. Nadalje, resorno ministarstvo je znalo prekrajati postojeće planove i mijenjati zaduženja što je značilo da se oni moraju prekrajati i na lokalnoj razini. Također, odbornici u Koprivničkoj Podravini nerijetko su se žalili na manjak stručne pomoći za izradu takvih planova, koju su očekivali od resornog ministarstva.⁷⁸ Kao što vidimo, administracija i stručnost kadra nisu bili dorasli takvom ogromnom zadatku kao što je izrada sjetvenih planova, što se onda kasnije odrazilo u njihovoj izvedbi. Nestručnost kadrova u Koprivničkoj Podravini mogla se primijetiti prilikom izrade pojedinih sjetvenih planova za MNO-e i SRZ. Pojedini SRZ poput SRZ „Naprijed“ u Legradu izrađivali su sjetvene planove na svoju ruku, ne vodeći računa o planovima KNO-a, dok su pojedini MNO-i svojevolumen smanjivali sjetvene površine. Jedan takav primjer je MNO Hlebine koji je sam sebi smanjio sjetveni plan s 1300 na 800 jutara obradivih površina.⁷⁹ U tome se može primijetiti tendencija koja se pojavljuje diljem Hrvatske, a to je da same socijalističke vlasti na najnižoj razini počinju raditi protiv viših vlasti, dok SRZ koje bi trebale biti oličenje socijalističkog napretka, također kočile poljoprivredni razvoj. To možemo povezati s tendencijom isključivanja velikog broja seljaka iz Partije diljem Hrvatske. Kako bi kotarska vlast natjerala mjesnu na izvršavanje ranije dogovorenih planova i kako ne bi radili na svoju ruku, provedene su masovne kontrole sjetve koje nisu polučile mnogo uspjeha. To je izazivalo reakcije mjesnih vlasti koje nisu bile

⁷⁸ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 10. ožujak 1949.

⁷⁹ Isto, 29. ožujak 1949.

zadovoljne tim načinom rada pa je jedan od kontrolora u MNO Hlebine zbog lošeg rada poslan na disciplinski sud.⁸⁰ Očito je masovna kontrola bila krivi pristup vlasti, umjesto da su pokušale učvrstiti lokalne organizacije i podići stručnost i edukaciju postojećih kadrova. Stoga, nije začuđujuće da su planovi jako loše provedeni. Prema dobivenim podacima masovne kontrole, proljetna sjetva bila je izvršena samo 29%, od toga žitarice su zasijane 26%, industrijsko bilje 52% i povrtno bilje 22%.⁸¹ Takvi podaci bili su porazni, a govore nam koliko su vlasti bile nespremne na tako velik poduhvat i koliko je loše utjecalo konstantno mijenjanje planova na njihovo konačno izvršenje. U svibnju 1949. donijeti su konačni podaci o uspješnosti proljetne sjetve u Koprivničkoj Podravini nakon što se forsiralo njihovo izvršenje do kraja. Možemo pretpostaviti da su usjevi koji su toliko kasno zasijani u proljetnoj sjetvi vrlo vjerojatno podbacili, no sjetva je ipak nešto bolje izvršena. Prema tim podacima naposljetku je bilo zasijano 87% žitarica, 79% industrijskog bilja, 97% krmnog bilja i 44% povrtnog bilja.⁸²

Kao i u slučaju obveznog otkupa, određivanje sjetvenih planova svim pojedinim proizvođačima, izazivalo je nezadovoljstvo i revolt kod seljaka. Seljaci koji nisu bili navikli na plansku poljoprivredu, a znali su da će naposljetku većinu svog uroda morati predati vlastima po pre niskim cijenama, zasigurno nisu bili zadovoljni takvom politikom na selu. Lokalne su vlasti s pojedinim proizvođačima najčešće sklapale ugovore o proizvodnji zvane kontrahaža⁸³. Na taj način vlasti su željele osigurati ispunjenje planova i obveza seljaka, a u Koprivničkoj Podravini sve više je takvih ugovora sklapano za proizvodnju industrijskog bilja.⁸⁴ To nam govori da se u novoj državi, ali i Koprivničkoj Podravini sve veći fokus prebacuje s prehrambenih kultura na industrijske, što je razumljivo imajući u vidu rapidan razvoj industrije u prvim poslijeratnim godinama. Takve promjene izazivale su revolt kod seljaka, a vlasti su to pokušavale riješiti na razne načine. Seljaci su teško prihvaćali nove kulture poput industrijskog bilja, a lokalne su vlasti vjerovalle kako usprkos sklopljenim ugovorima, mnogi neće zasijati ono na što su se obvezali. Kako bi tome doskočili, u sela su slani instruktore koji su trebali održavati masovne sastanke sa seljacima i objasniti im zašto je važno planove ispuniti.⁸⁵ Možemo pretpostaviti da takve mjere nisu polučile većeg uspjeha pošto one nisu predstavljale ili osiguravale nikakvu inicijativu za proizvođače, koji nisu mogli mnogo zaraditi uzgojem

⁸⁰ Isto, 28. travanj 1949.

⁸¹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 28. travanj 1949.

⁸² Isto, 23. svibnja 1949.

⁸³ *ekon.* ugovor između proizvođača i kupca o unaprijed osiguranoj prodaji i kupnji (ob. poljoprivrednim proizvodima).

⁸⁴ Isto, 10. ožujak 1949.

⁸⁵ Isto.

industrijskog bilja, a uzgojem prehrambenih kultura barem su donekle mogli sebi osigurati prehranu. Prema seljacima koji nisu poštovali sjetvene planove ili koji nisu željeli predavati svoje urode, vlasti su se nemilosrdno odnosile. Najčešće su ti seljaci prozivani špekulantima, a onima koji nisu željeli sijati po planu, davani su rokovi do kada plan moraju ispuniti pod prijetnjom oduzimanja svog uroda nakon žetve.⁸⁶ Na taj način radio se još veći pritisak na seljake i sprečavao se bilo kakav izlazak iz takve situacije osim podmirenja obveza, kazne i gladi ili ulaska u SRZ. Dakako, to je moglo samo povećati bijes seljaka prema vlastima.

Politika obveznog otkupa i izrade sjetvenih planova na direktan ili indirektan način mogli su utjecati na seljake i njihovu voljnost za ulazak u SRZ. S jedne strane, seljaci su mogli vidjeti da su seljaci unutar SRZ manje pogođeni zaduženjima, dok su s druge strane mogli vidjeti da seljaci unutar SRZ imaju još mnoge druge pogodnosti. Jedan takav primjer u Koprivničkoj Podravini je osiguravanje kvalitetnog sjemenja, koje je bilo besplatno za zadružni sektor i državne ekonomije, dok su ga privatnici morali sami nabavljati.⁸⁷ Drugi način na koji se pokušavalo privući seljake u SRZ, bila je mehanizacija poljoprivrede koja je usto trebala i pomoći u podizanju poljoprivredne proizvodnje. To je u okolnostima u kojima se Jugoslavija tada nalazi bilo jako teško izvesti. Nakon raskida sa Sovjetskim Savezom, nije se više lako moglo doći do poljoprivrednih strojeva s istočnog tržišta, a odnosi sa zapadnim još nisu bili dovoljno razvijeni. Također, jugoslavenska industrija poljoprivrednih strojeva još nije bila dovoljno razvijena kako bi mogla sama opskrbiti čitavo jugoslavensko tržište. Zbog toga se u Koprivničkoj Podravini, kao i u ostatku Hrvatske, osnivaju Poljoprivredno-mašinske stanice (dalje: PMS) koje služe kao središte svih poljoprivrednih strojeva s jednog područja, a njome upravljaju lokalne vlasti i odrađuju tko i kada dobiva strojeve na korištenje.⁸⁸ U takvim okolnostima, poljoprivrednih strojeva nije bilo dovoljno za temeljitu mehanizaciju poljoprivrede, a pogodovanje zadružnom sektoru imalo je koristi samo za manji dio seljaka unutar SRZ. U Koprivničkoj Podravini PMS je osnovana u ožujku 1949. i u njoj je formirano 10 radnih brigada za rad diljem kotara. Problem je bio što PMS nije imala dovoljno vlastitih traktora za obradu zemlje pa se kretalo u mobilizaciju privatnih traktora. Tu je došlo do otpora seljaka koji se nisu željeli odazvati mobilizaciji i baviti se obradom tuđe zemlje. To je poslužilo kao izgovor vlastima za kazneno gonjenje tih seljaka jer svoje strojeve nisu željeli davati na tuđe korištenje.⁸⁹ Možemo pretpostaviti da su traktore mogli posjedovati samo imućniji seljaci,

⁸⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. svibanj 1949.

⁸⁷ Isto, 10. ožujak 1949.

⁸⁸ Isto, 29. ožujak 1949.

⁸⁹ Isto.

a pošto su odbijali ići u mobilizaciju, to je vlastima dobro poslužilo za daljnji obračun sa starim neprijateljima socijalizma na selu. Neki seljaci išli su tako daleko da su svoje strojeve radije sabotirali nego dali na korištenje državnim vlastima.⁹⁰ Prema tome, možemo vidjeti da su zadružne ideje međusobne pomoći i zajedničke obrade zemlje teško prodirale do seljaka na terenu, a nedostatak poljoprivrednih strojeva otežavao je obradu zemlje u SRZ koje su upravo trebale omogućavati lakšu i ekstenzivnu proizvodnju.

U vrijeme žetve i neposredno nakon nje, kod provedbe otkupa, najbolje se vidjelo koliko su sjetveni planovi ustvari uspjeli. Kako bi točno znali koliko je urod pojedinih kultura uspio i koliko će naposljetku od proizvođača otkupiti, kotarske vlasti formirale su komisije za procjenu uroda bijelih žitarica od po 3 člana u svakom MNO-u. U njih su pozivani uglavnom siromašniji i srednji seljaci kako bi procjene bile što realnije.⁹¹ Možemo pretpostaviti da takva situacija nije bila specifična za Koprivničku Podravinu i da su kotarske vlasti naputke o osnivanju komisija vrlo vjerojatno dobile od viših državnih organa. Prema tome, takvo napuhavanje birokratskog aparata vrlo vjerojatno događalo se diljem Jugoslavije što u konačnici nikako nije moglo biti uspješno. Osim toga, primjetno je da vlasti više povjerenja imaju u siromašniji seljake kako ne bi došlo do malverzacija prilikom procjene uroda. Naravno, to nije jamčilo da će rad tih komisija biti besprijekoran. Naprotiv, pojavljivale su se razne nepravilnosti, od oportunitizma pojedinih članova, lošeg i nestručnog rada, do infiltracije imućnijih seljaka u komisije. Pojedine procjene bile su toliko loše napravljene da je prema njima urod bio lošiji nego 1947. koja je bila najgora poslijeratna godina u kotaru. Loš rad može se primijetiti na primjeru procjene uroda MNO Novigrad Podravski, točnije sela Javorovac, gdje je prvotna procjena uroda žita određena na 1050kg po katastarskom jutru (kj), dok je revizijom utvrđeno da je urod za 300kg veći.⁹² Taj primjer, osim lošeg rada komisija, može prikazivati i oportunitizam osoba koje su izrađivale podatke, odnosno nije nemoguće da su te osobe imale interesa urod proglasiti manjim, kako bi što više žita ostalo za osobnu upotrebu ili prodaju na crnom tržištu. Još jedan primjer takvog oportunitizma i infiltracije imućnijih seljaka u komisije ili čak samo njihovog utjecaja, vidi se na primjeru komisije MNO Gola koja je urod žita u nižim kategorijama procjenjivala na 1100-1200kg po 1kj, dok je u višim urod procijenjen na 800-900kg po 1kj.⁹³ Dok s jedne strane to može upućivati na oportunitizam i utjecaj imućnijih seljaka, moguće je da su bogatiji seljaci manje pažnje pridavali održavanju i obradi svojih

⁹⁰ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 29. ožujak 1949.

⁹¹ Isto, 14. lipanj 1949.

⁹² Isto, 15. srpanj 1949., 21. srpanj 1949.

⁹³ Isto, 21. srpanj 1949.

površina jer su znali da će im većina biti oduzeta, dok su za vlastitu prehranu dovoljno osigurali. Moguće je da zbog toga dolazi do tolike diskrepancije u urodima nižih i viših kategorija. Jedan neporeciv primjer rada imućnijih seljaka u takvim komisijama je primjer MNO Koprivnički Bregi gdje je u komisiji radilo 2-3 bogata seljaka koji nisu pratili upute KNO-a, već su radili po vlastitom nahođenju. Kotarske vlasti takve su seljake proglašavale neprijateljskim elementima i brzo se trudile iskorijeniti ih iz komisija. Stanje je bilo toliko loše da je kotar Koprivnica bio proglašen jednim od najgorih u bjelovarskoj oblasti po procjeni uroda.⁹⁴ Očito je da su se komisije pokazale kao potpuni promašaj, a nije teško zamisliti da se slična situacija odvijala diljem Hrvatske i Jugoslavije.

Kako bi se žetva brzo i efikasno provela bilo je potrebno osigurati poljoprivredne strojeve za vršidbu⁹⁵ žita, zvane vršilice. Za izvedbu toga vlasti su morale osposobiti sve postojeće vršilice i mobilizirati privatne kako bi žetva bila izvršena na vrijeme. Vlasti su zaposlile osobe koje su bile zadužene za vršidbu i samo su one imale pravo rukovoditi strojevima i voditi evidenciju o tome koliko je tko žita ovršio kako bi podaci bili točni. Tu je dolazilo do problema poput neosposobljenosti rukovoditelja za rad sa strojevima pa samim time i do njihovog čestog kvarenja, a nerijetko su privatni vlasnici svoje vršilice namjerno sabotirali kako bi izbjegli mobilizaciju.⁹⁶ Kao i u slučaju traktora, vršilice su najčešće posjedovali bogatiji seljaci pa su oni bili okrivljavani za sabotazu strojeva. Kao rezultat toga, vlasti su nerijetko to koristile kao još jedan izgovor za obračun s ostacima kapitalističkih elemenata na selu, odnosno s bogatijim seljacima. Krajem srpnja 1949. kotarske vlasti bogatijim seljacima povisuju prosjek uroda bez obzira na ikakve procjene, a prema njima oni to zaslužuju jer se konstantno neprijateljski ponašaju i vrlo vjerojatno imaju zatajene poljoprivredne površine.⁹⁷ Takav odnos prema seljacima samo je doprinio njihovom sve bržem osiromašivanju i depopulaciji sela. Bogati seljak uvijek je glavni krivac za sve, kako u Koprivničkoj Podravini, tako i u ostatku Hrvatske, a osim što su ih tako osiromašivali, na taj način mogli su neke seljake natjerati da odlaze u SRZ. Kod vršidbe žita dolazilo je do raznolikih problema jer su kontrolori trebali provjeravati koliko je koja osoba ovršila žita, da li to odgovara količinama koje je trebala zasijati, da li odgovara procijenjenom urodu, itd. Vršilice su najčešće bile u privatnom vlasništvu pa su ih vlasti morale mobilizirati, a to je vodilo do nezadovoljstva vlasnika strojeva, sabotiranja ili sakrivanja strojeva, a nerijetko je bilo da su i osobe koje su bile zadužene za upravljanje

⁹⁴ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 21. srpanj 1949.

⁹⁵ Izdvajati zrnje od klasja; vrći (vrijeći).

⁹⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 14. lipanj 1949., 5. kolovoz 1949.

⁹⁷ Isto, 21. srpnja 1949.

strojem, namjerno radile presporo ili pogodovala nekoj drugoj osobi. Sve je to samo doprinijelo tromosti takvog sustava rada i krajnje, njegovom konačnom neuspjehu.

U kolovozu 1949. iznijeti su prvi podaci o vršidbi žita i količinama koje su otkupljene. Prema njima je vidljivo da vršidba nije tekla kako je trebala, a samim time i obvezni otkup. Do 26. kolovoza plan je bio otkupiti 290 vagona⁹⁸ bijelih žitarica, a uspješno je otkupljeno samo 126. Za loše rezultate, osim lošeg rukovođenja vršidbom, okrivljuje se proizvođače koji nisu zasijali dovoljno, nisu zasijali sve površine ili su zatajili neke površine. Također, seljaci se krive da ne predaju sve obvezne viškove i previše žita ostavljaju za vlastitu upotrebu što je protivno Uredbi o otkupu. Iako vršidba nije do kraja izvršena, krajnji je cilj otkupiti 471 vagon bijelih žitarica, što znači da realni otkup jako zaostaje za planovima.⁹⁹ Sve navedeno krajnji je rezultat loše agrarne politike i nestručnosti kadra zaduženog za njegovu provedbu. Koliko je točno o nestručnosti struke i nezadovoljstvu seljaka riječi, vidi se iz sljedeća dva primjera. Prvi primjer je seljaka Josipa Sulja iz Koprivničkog Ivanca koji je sa svojih 39 rali zemlje u prethodnoj godini predao 5800kg žitarica, dok je 1949. zadužen za predaju samo 3800kg, a podaci o vršidbi govore da je ovršio 9000kg. Drugi primjer je seljaka Medvarića kojeg kotarske vlasti nazivaju pravim seoskim kapitalistom jer gradi svoju drugu kuću dvokatnicu, a ovršio je samo 2800kg i bio zadužen za 350kg.¹⁰⁰ Navedeni primjeri na jedan način prikazuju lošu organizaciju i provedbu planova sjetve i žetve, dok s druge strane prikazuju sve veće nezadovoljstvo bogatih seljaka koji se oko svojih usjeva jako malo trude kako bi što manje davali državi. Vrlo vjerojatno je da je kod takvih situacija bilo riječi i o međusobnom pogodovanju seljana kod određivanja otkupnih planova te su tada do izražaja dolazile prijateljske i familijarne veze.

Svako nepoštivanje državnih planova ili izbjegavanje obaveza se kažnjavalo. S druge strane, seljaci su pokušavali na sve načine izbjeći prevelika nametnuta davanja ili što više uroda zadržati za sebe. Osobe koje nisu predavale svoje obvezne viškove nazivane su saboterskim elementima i nerijetko je bilo da su tim osobama određene kazne prisilnog rada. Kako bi vlasti ispunile otkupne norme pribjegavale su i represivnim mjerama poput prisilnog otkupa. On se provodio tako da su organizirane otkupne skupine koje su išle od sela do sela i snižavale količine uroda potrebne seljacima za osobnu upotrebu. Pritom su se količine potrebne za preživljavanje često određivale proizvoljno i bez puno obzira prema pogođenim seljacima, a

⁹⁸ 1 vagon = 10 000kg

⁹⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 26. kolovoz 1949.

¹⁰⁰ Isto.

vlasti su to vidjele kao dobar način da kazne one proizvođače koji su na neki način previše uroda ostavili sebi.¹⁰¹ Možemo samo zamisliti koliki revolt i mržnju su izazivale takve mjere kod seljaka kojima je tako direktno ugrožena egzistencija. Na seljake je to vrlo vjerojatno imalo upravo suprotan efekt pa su na sve načine pokušavali što više uroda sakriti i tako imali od čega preživjeti. Jedan je takav primjer seljaka iz Novigrada Podravskog koji je nakon vršenja žita pokušao pobjeći s dvije vreće bez vaganja kako bi ih sakrio i izbjegao obvezni otkup. Osim toga, događalo se da su seljaci pribjegavali ručnom vršenju žita kod kuće, a samo su jedan dio vršili kroz propisane kanale, kako bi na taj način pokušali sakriti nešto žita od otkupa. U Koprivničkim Bregima neki su seljaci vršili dio žita na svoje ime, a dio na zeta ili kćer kako bi ih zahvatio otkup manjeg dijela uroda.¹⁰² Sve te reakcije seljaka pokazuju nam koliko su nepovjerenja imali prema organima vlasti i kako su na vrlo inovativne načine pokušavali sačuvati svoje urode i tako prehraniti svoje obitelji. Vlasti su vrlo malo marile za egzistenciju seljaka i samo su nastavljale sličnim mjerama kako bi osigurale državne norme. Slične priče mogu se primijetiti diljem Hrvatske, ali i Jugoslavije. Odnos vladajućih prema seljacima vidi se jako dobro iz izjave jednog od odbornika KNO Koprivnica gdje kaže kako se ne treba obazirati na suze špekulanata, već čitav otkup obaviti revolucionarnim žarom.¹⁰³

Pogodovanje zadružnom sektoru i na taj način širenje propagande o dobrom životu u SRZ, vidi se tijekom pripreme za jesensku sjetvu na području Koprivničke Podravine. Prije svega, zadrugama je osigurano kvalitetno sjeme i pomoć u svakom pogledu, dok su privatnici sjeme morali nabavljati međusobnom razmjenom. Osim toga, vlasti su pokušavale osigurati potrebne poljoprivredne strojeve za obradu zadružnih površina, ponovno ne prezajući od mobilizacije privatnih strojeva, a prvenstvo pri oranju uvijek su imale zadružne površine nauštrb privatnih. Da je tako bilo i u praksi govore nam podaci s kraja listopada 1949. o provedbi jesenske sjetve. Prema njima, zadružni je sektor sjetvu obavio s 75%, dok je privatni tek na 40%.¹⁰⁴ Dakako, to ne mora značiti da je takva situacija nastala samo zbog izdašne pomoći zadrugama, već je moguće da privatni sektor lošije stoji zbog sve lošijeg odnosa seljaka i državnih vlasti. S druge strane, valja imati na umu da je unutar privatnog sektora puno više obradivih površina nego unutar zadružnog pa je i to moglo utjecati na izvršenje sjetve. Vlasti u takvim situacijama među privatnim vlasnicima primjećuju pojavu „neprijateljskih parola“ o nemogućnosti oranja zbog suše, pomanjkanju sjemenja, najezde miševa, itd. Za loše rezultate krive antirevolucionarne

¹⁰¹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 26. kolovoz 1949., 5. rujan 1949.

¹⁰² Isto, 5. rujan 1949.

¹⁰³ Isto, 24. rujan 1949.

¹⁰⁴ Isto, 15. listopad 1949., 31. listopad 1949.

aktivnosti i djelovanje burgijanata¹⁰⁵, koji su se ubacili u planske komisije i od tamo šire neprijateljski rad.¹⁰⁶ Iz svega do sada navedenog vidi se da je 1949. g. bila dosta neuspješna za koprivničke vlasti, a glavni im je cilj za 1950. omasovljenje postojećih i stvaranje novih SRZ kako bi konačno došlo do socijalističkog preobražaja sela. On je vladajućima izrazito važan jer misle da će kroz njega povećati poljoprivrednu proizvodnju i otkup poljoprivrednih proizvoda, a plan je do svibnja 1950. uključiti 25% seoskih domaćinstava u SRZ. Želja je u SRZ obuhvatiti sve seljake jer primjetna je tendencija većeg ulaska domaćinstva izrazito pogođenih otkupom, za razliku od ostalih. Kod ulaska u SRZ pazilo se da ne bi bilo špekuliranja s veličinom okućnica ili brojem stoke koju seljaci unose u zadrugu, a vodstvo zadruga moralo je biti izrazito jako.¹⁰⁷ Iz navedenih planova jasno se vidi da je glavni cilj daljnja kolektivizacija hrvatskog sela, ali nazire se pojava mišljenja da je pogrešno tjerati seljake u SRZ kroz politiku obveznog otkupa. Bila ta politika pogrešna ili ne, iz navedenog se vidi da je ona izvršila svoju funkciju, a to je bilo povećanje broja seljaka unutar SRZ.

Kao što se može primijetiti iz prethodnih odjeljaka i poglavlja, počeci masovne kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini i ostatku NRH bili su veoma slični, ako ne i podjednaki. U širem i u užem području može se pratiti jednak pravac razvoja zadrugarstva i velik fokus na povećanju i osnivanju novih SRZ. To je i razumljivo jer znamo da je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (dalje: FNRJ) bila izrazito centralizirana država u kojoj su se sve važnije odluke donosile u samom državnom vrhu pa tako i ova. Osim što možemo vidjeti povećanje broja SRZ na širem i užem području, možemo primijetiti i široko nezadovoljstvo seljaštva novim politikama na selu, kao što su obvezni otkup, planska poljoprivreda i kolektivizacija. U cijeloj NRH pa tako i u Koprivničkoj Podravini nezadovoljstvo seljaka manifestiralo se na razne načine, a najčešće je to bilo u vidu sakrivanja obveznih viškova, neispunjenju sjetvenih planova, izbjegavanju obveznog otkupa, itd. Sve te situacije događale su se i ponavljale kroz čitavu godinu u cijeloj NRH. Jedina razlika koju možemo primijetiti je ta što u Koprivničkoj Podravini nije bilo žestokih pobuna protiv vlasti, poput seljačkih buna u drugim krajevima, no to je djelomično razumljivo jer područje Koprivničke Podravine nije bilo pretežito ustaničko područje tijekom rata. Odnos vlasti prema seljacima bio je jednak u čitavoj NRH i pokazivao je svu ružnoću represivnog aparata, ali isto tako može se primijetiti i endemična nesposobnost i nedostatak stručnosti socijalističkih vlasti da provedu planove koje su postavili pred sebe. I u

¹⁰⁵ *ekspr.* pomalo i ustrajno raditi na čemu protiv koga, ustrajno provoditi sitne akcije, pakosti itd.

¹⁰⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 26. kolovoz 1949., 31. listopada 1949.

¹⁰⁷ Isto, 2. prosinac 1949.

ostatku Hrvatske, kao i u Koprivničkoj Podravini, seljake se pokušavalo pridobiti u SRZ na razne načine. Od pogodovanja SRZ kod dobivanja kvalitetnog sjemenja, poljoprivrednih strojeva ili izuzetka od politike obveznog otkupa. Svi ti načini djelomično su djelovali na seljake, no ne u željenom opsegu, a slična je situacija bila u cijeloj NRH. U idućim poglavljima prikazat ćemo kako je kolektivizacija tekla u vrijeme konsolidacije SRZ, odnosno 1950.-1951.

Smatrao sam potrebnim detaljnije analizirati stanje 1949. jer to je bilo vrijeme velike eksplozije broja SRZ, vrijeme uvođenja novih agrarnih politika, vrijeme u kojem su seljaci sve više pogođeni obveznim otkupom i vrijeme kada je za mnoge od njih egzistencija njihovih obitelji bila upitna. Ta godina bila je vrijeme mnogih promjena pa sam je stoga smatrao potrebnim opširnije opisati, dok ću iduća dva razdoblja nešto konciznije opisati i raditi to u dvogodišnjim razdobljima.

6. Konsolidacija SRZ i poljoprivredna proizvodnja u Hrvatskoj (1950.-1951.)

U narednim godinama broj SRZ u Jugoslaviji i Hrvatskoj postepeno raste, no zasigurno ne tempom koji su vlasti predviđele. U narednim odjeljcima pokušat će se prikazati stanje u Hrvatskoj u te dvije godine te popratna situacija vezana uz SRZ i proces kolektivizacije. Ovo razdoblje više će obilježiti konsolidacija SRZ i proširivanje postojećih, nego osnivanje novih. Glavni zadatak u to vrijeme bio je organizacijski učvrstiti postojeće SRZ pa će se kroz iduće odjeljke upravo to promotriti. Osim toga, ukratko ćemo promotriti kakva je bila situacija u polju poljoprivredne proizvodnje i obveznom otkupu.

Direktan rezultat prisilne kolektivizacije u navedenom razdoblju pad je poljoprivredne proizvodnje u gotovo svim aspektima. Kolektivizacija koja je upravo trebala postići povećanu poljoprivrednu proizvodnju, a zbog loše provedbe, prisile seljaka i loše agrarne politike, ima upravno suprotne rezultate. Tako je proizvodnja žita u razdoblju 1945.-1949. iznosila 1 272 013t, dok je u razdoblju 1950.-1954. ona iznosila 1 159 599t, a u odnosu na predratno razdoblje, proizvodnja u razdoblju 1950.-1954. dosegla je samo 71% predratne proizvodnje.¹⁰⁸ Djelomično je to rezultat prebacivanja fokusa na druge poljoprivredne kulture poput industrijskog bilja, no glavni uzrok zasigurno je prisilna kolektivizacija. Osim toga, na loš urod žita teško su utjecale i izrazito jake suše koje su 1950. i 1952. pogodile Hrvatsku.¹⁰⁹ Također,

¹⁰⁸ Stipetić, *Dva stoljeća*, 288.

¹⁰⁹ Isto.

u tom razdoblju do izražaja dolazi izrazito loše stanje stočnog fonda koji je gotovo iscrpljen politikom obveznog otkupa. Kako bi se planovi ispunili najčešće nisu birana sredstva, a to se posebice negativno odrazilo na broju stoke. U navedenom razdoblju broj stoke opada i zbog kolektivizacije, a nerijetko su mnogi seljaci prije ulaska u zadruge svoju stoku klali kako je ne bi morali predati u zajedničko vlasništvo.¹¹⁰ Neki poljoprivredni proizvodi u spomenutom razdoblju doživljavaju porast proizvodnje poput šećerne repe, krumpira i graha, no i dalje ne dostižu prijeratnu proizvodnju. Tako je u navedenom razdoblju proizvodnja krumpira bila 25% manja od predratne, a graha za 21%. Jedino šećerna repa nadmašuje prijeratnu proizvodnju, što je i logično s obzirom na forsiranje proizvodnje industrijskog bilja.¹¹¹ Kao što možemo vidjeti, razvoja poljoprivredne proizvodnje u navedenom razdoblju gotovo nije bilo, što je upravo suprotno od propagirane funkcije kolektivizacije. Usprkos lošim rezultatima, vlasti neće potpuno odustati od kolektivizacije nego će usporiti s osnivanjem novih SRZ, dok će im glavni zadatak u ovom razdoblju biti konsolidacija i komasacija SRZ kroz povećanje članstva i obradivih površina u već postojećim SRZ te poboljšanje poljoprivredne proizvodnje u zadrugama. Sve to vrijeme, seljaštvo će se i dalje udaljavati od vlasti, a socijalistički preobražaj sela neće dati željene rezultate.

Već krajem 1949. na Trećem plenumu CK KPJ uviđa se dotadašnja loša politika kolektivizacije. Kritizira se osnivanje novih SRZ koje u mnogo slučajeva nastaju bez političkih i ekonomskih uvjeta i bez prave dobrovoljnosti.¹¹² Iako se javno ne odustaje od zadrugne politike, ona će upravo zato u navedenom razdoblju poprimiti konsolidirajući naglasak. Iz sljedeće tablice možemo vidjeti kako se kretao broj SRZ u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 466.

Broj SRZ

	1949.	1950.	1951.
<i>Hrvatska</i>	1589	1574	1496
<i>Jugoslavija</i>	6626	6964	6797

Tablica 1. Brojčano stanje Seljačkih radnih zadruga u Hrvatskoj i Jugoslaviji¹¹³

Vidimo da u Hrvatskoj 1950. i 1951. bilježi pad broja SRZ, dok u čitavoj Jugoslaviji broj pada samo 1951. Koji su uzroci velikog pada broja SRZ u 1951. vidjet ćemo u kasnijim odjeljcima. Ako se promotri postotak učešća u dohotku i porezu SRZ i individualnih gospodarstava na selu u Hrvatskoj, može se primijetiti da je on u porastu u odnosu na 1949. g., što nam govori da se SRZ u Hrvatskoj i dalje konsolidiraju i u njih ulaze nova seljačka gospodarstva, usprkos sveukupnom padu broja SRZ. Ti podaci biti će iznijeti u idućoj tablici.

Udio u ukupnom dohotku sela

	1949.	1950.	1951.
<i>SRZ</i>	1,3%	3,1%	4,2%
<i>Privatnici</i>	98,7%	96,7%	95,8%

Tablica 2. Udio SRZ i privatnika u ukupnom dohotku sela¹¹⁴

Iz tih podataka može se vidjeti da SRZ u Hrvatskoj 1950. i 1951. i dalje napreduju usprkos ukupnom padu broja SRZ, što je upravo rezultat konsolidacije o kojoj smo govorili. U idućoj tablici možemo vidjeti kakvo je učešće SRZ i privatnika u porezu.

¹¹³ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 194.

¹¹⁴ Juriša, „Agrarna politika“, 64.

Udio u poreznim davanjima sela

	1949.	1950.	1951.
<i>SRZ</i>	0,3%	0,7%	1,2%
<i>Privatnici</i>	99,7%	99,3%	98,8%

Tablica 3. Udio SRZ i privatnika u oporezivanju sela¹¹⁵

Prema navedenom lijepo se primjećuje protekcija SRZ u odnosu na privatnike što potvrđuje da su zadrugari u odnosu na ostale seljake bili manje zahvaćeni porezima i otkupnom politikom. Na taj način i dalje se pokušava pridobiti nove seljake u stalno rastuće SRZ, a porastom udjela u porezu izgleda da se SRZ konsolidiraju kroz ulazak novih članova i širenje proizvodnje, dok se osnivanje novih SRZ obustavlja. S druge strane, uvođenjem novih ideja o samoupravljanju dalje se radi na konsolidaciji SRZ koje na taj način dobivaju i neke liberalnije natruhe. Širenje i konsolidaciju SRZ možemo vidjeti iz sljedećih podataka.

Seljačke radne zadruge

	1949.	1950.	1951.
<i>Broj domaćinstava</i>	59 800	68 102	67 281
<i>Količina zemljišta</i>	212 785ha	238 490ha	247 075ha

Tablica 4. Broj domaćinstava i količina zemljišta unutar SRZ¹¹⁶

Razlog smanjenju broja domaćinstava može se pronaći u činjenici da 1951. mnoga domaćinstva izlaze iz SRZ. To se događa jer za velik broj SRZ koji su osnovani 1949., minimalno trajanje članstva iznosi 3 godine što 1951. ističe, pa tako velik broj domaćinstava

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Željko Mataga, *Seljak i zadruga* (Bjelovar: Prosvjeta, 1995.), 151.

šalje molbe za izlazak iz SRZ. Točnije, te godine zaprimljena je čak 26 571 molba za izlazak iz SRZ.¹¹⁷ To znači da je otprilike četvrtina svih seoskih domaćinstava u SRZ željela iz njih izaći što puno govori o neuspjehu politike kolektivizacije na selu i o tome da većini seljaka ulaskom u zadrugu život nije poboljšao. Razlog zašto s druge strane količine obradivih površina rastu, može se pretpostaviti, je što se i dalje provode arondacija i komasacija postojećih zemljišta.

Socijalističke vlasti 1950. počele su primjećivati neke od nedostataka i pogrešaka kod procesa kolektivizacije 1949. g. Iz tog razloga počele su se izdavati smjernice i naputci kako dalje postupati s kolektivizacijom i uključivanjem novih seljaka u SRZ. Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva donesen je 1950. g. i on je označio prelazak na nov gospodarski model, samoupravljanje. Radni kolektivi su eksperimentalno osnovani u nekim poduzećima, no na poljoprivredni sektor te nove ideje malo će se sporije širiti. Ono što je važno za agrarnu politiku i SRZ je postupno stvaranje slobodnog tržišta i odmicanje od planske privrede što će puno više utjecati na procese kolektivizacije na selu. Prema izjavi CK Komunističke Partije Hrvatske (dalje: KPH) iz početka 1950. vidi se da su vlasti nezadovoljne kako je kolektivizacija tekla u prethodnoj godini i zahtijevaju promjene. Prema njima, prethodna politika je bila pogrešna jer su na taj način stvorene „kulačke“ zadruge koje su sastavljene od nezadovoljnika i defetista koji će stalno ometati rad tih zadruga i radit će probleme, a sigurno se tim zadrugama neće povećati poljoprivredna proizvodnja ni poboljšati ugled SRZ na selu. Iz tog razloga CK KPH zabranjuje svako prisilno tjeranje seljaka u SRZ, bilo kroz povećanje poreza ili obveznog otkupa, i svakom članu Partije koji nastavi takvim radom prijeti se isključivanje iz Partije.¹¹⁸ To su direktne posljedice Trećeg plenuma CK KPJ i 1950. zaključci plenuma očito se počinju provoditi. Još jedan problem koji je nastao ubrzanom i nepripremljenom kolektivizacijom 1949. bio je forsiranje stvaranja SRZ u mjestima koja za to nisu uopće imala uvjete i forsiranje viših zadružnih tipova koji su uvjetovali odricanje privatnog vlasništva, iako su postojali prijelazni tipovi SRZ. Vrlo često seljacima se uopće nije davala mogućnost izbora ulaska u niže tipove zadruga niti su znali za njihovo postojanje.¹¹⁹ U ranijim je poglavljima objašnjena razlika nižih i viših stupnjeva SRZ te pitanje rente koje se povlačilo s njima. Iz navedenih razloga 1950. počelo se ponovno inzistirati na nekom obliku rente u zadrugama kako bi se seljake potaknulo

¹¹⁷ Juriša, „Agrarna politika“, 68.

¹¹⁸ Juriša, „Agrarna politika“, 65.

¹¹⁹ Isto, 66.

na ulazak u njih, a to je posebice vrijedilo za srednje seljake koji su činili sve veći broj u SRZ. S druge strane, to je izazivalo i loše posljedice u vidu raslojavanja i stvaranja animoziteta među samim zadrugarima. Naime, renta se plaćala prema veličini zemljišta koju seljak unosi u SRZ pa su od toga imali veću korist veći posjednici. Iz tog razloga dolazi do podijele između sitnih posjednika i bezemljaša u SRZ koji ne žele rentu i srednjih i većih posjednika koji žele isplaćivanje rente.¹²⁰ To je moglo samo loše utjecati na funkcioniranje SRZ koja se oslanjala na međusobnu suradnju seljaka unutar zadruge kako bi se povećala poljoprivredna proizvodnja. Osim toga, i vlasti su se koristile manipuliranjem renti i njihovim isplaćivanjem kako bi natjerale „kulačke“ elemente unutar zadruge na izlazak iz njih, odnosno one elemente koji su prema viđenju vlasti sputavali i sabotirali rad zadruge i koji su se u zadrugu sklonili samo kako bi izbjegli represivnu poreznu i otkupnu politiku.¹²¹ S druge strane, 1950. Komisija CK KPH analizira stanje zadrugarstva u Baranji i iznosi neke od uzroka lošeg stanja SRZ i njihovog osipanja i raspadanja. Posebice je to bilo porazno za Baranju koja je velikim dijelom bila kolonizirana, a kolonizatori su trebali biti među prvima kod ulaska u SRZ. Komisija ustanovljuje da je loše stanje u SRZ izazvano ne samo „neprijateljskim radom“, već i nagomilanim nepravilnostima. Kao rezultat toga, mnogi seljaci žele napustiti zadruge, a posebno je zabrinjavajuće što ih ne žele napustiti samo imućniji, nego i sitni seljaci i seljaci bezemljaši. Sve to govori da SRZ nisu postignule jednu od svojih bitnijih svrha, a to je bilo osiguranje ekonomskih potreba seljaka koji ulaze u njih.¹²² Usprkos svemu tome od zadružne politike još se ne odustaje, a to najbolje govori izjava Tita iz 1950. na Trećem kongresu Narodnog fronta Srbije. Jedan dio te izjave glasi: „(...) rađanje svega što je novo ne ide bez bolova. Mi tražimo najbezbolniji put, ali (...) kad socijalistička svijesti prodre još više u širinu, onda će biti bezbolnije.“¹²³ Upravo to opisuje kako će se tijekom 1950. razvijati socijalistički preobražaj sela, od njega se ne odustaje, već te ideje što dublje moraju prodrijeti.

Ipak, glavni krivci za rasulo u SRZ vlasti su tražile u raznim neprijateljskim elementima. Važno je napomenuti da je tih godina 1950.-1951. sukob Zapada i Istoka, odnosno NATO-a i Varšavskog Pakta, izgledao neminovno, a seljaci su smatrali da u takvom ratu samo Zapad može biti pobjednik. Iz tog razloga, na selu se pojavljuju razne neprijateljske djelatnosti i parole usmjerene protiv zadrugarstva, otkupne i porezne politike. Smatralo se da obveze prema državi ne treba ispunjavati jer će nakon skorog rata one ionako biti ukinute. Za širenje neprijateljske

¹²⁰ Juriša, „Agrarna politika“, 66.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto, 68.

¹²³ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 518-519.

propagande na selu najčešće se krivilo članove bivših građanskih stranaka, imućnije seljake, kontrarevolucionare i informbiroovce. U nekim slučajevima preuveličavali su se problemi zadruga i govorilo se da će one postati državne ekonomije gdje će seljaci postati obični nadničari. S druge strane, informbiroovci su kritizirali zadruge jer one nisu prava socijalistička gospodarstva, jer nisu dovoljno slične sovjetskim kolhozima i jer su previše kapitalističke. Pojavljivale su se i razne parole uperene protiv zadrugarstva i zadrugara poput: „tko ostane u zadrugi bit će ubijen“, „bit će zapaljenih kuća“, „smrt zadrugarima, sloboda seljaku“, „rat će uskoro pa se po tome ravnajte“, „zadrugari, radite svoju zemlju noću“, itd.¹²⁴ Iz navedenog se vidi koliko je pojam zadruge pobuđivao loše konotacije kod seljaka i koliko je mržnje agrarna politika izazivala među seljačkim stanovništvom.

Zbog svega navedenog vlasti su kroz 1950. na razne načine pokušavale poboljšati sliku zadruga među stanovništvom, poboljšati životne uvjete zadrugara, povećati poljoprivrednu proizvodnju i ekonomsku rentabilnost SRZ-a. Svi naponi upereni su u mijenjanje zadruga kako bi se što više odmaknule od tipa kolhoza. Tako je reformiran trudodan i brigadni sistem rada, provodila se arondacija i komasacija, uvedene su realnije cijene renta, ukinuti su obvezni otkupi nekih proizvoda, uvodi se sve više poljoprivredne mehanizacije, itd.¹²⁵ Sve to polučilo je jako malo uspjeha i SRZ su i dalje nastavile propadati što se u konačnici pokušalo riješiti uvođenjem privrednog računa kako bi SRZ počele biti ekonomski rentabilnije i samoodržive. Više riječi o tom načinu upravljanja zadrugama biti će kasnije. U tom razdoblju velika većina članova SRZ bila je i dio Komunističke partije, točnije 1950. komunisti su činili 14 530 svi članova SRZ ili 48,3%.¹²⁶ To nam govori koliko je slabu popularnost SRZ uživala među seoskim stanovništvom koje nije bilo direktno vezano uz vladajući režim.

Naposljetku, 1951. počinje se polako odustajati od zadružnog projekta. Te godine CK KPJ donosi Uputstvo o putevima socijalističkog preobražaja sela kojim je stavljen naglasak na razvoj drugih vrsta zadrugarstva, osim tipa radne zadruga. Od postojećih zadruga tražilo se da ubuduće budu rentabilne,¹²⁷ a to će se i očitovati kasnijem uvođenjem privrednog računa. Ipak, u službenim državnim kanalima od kolektivizacije se nije željelo odustati, iako se dobro znalo da je taj projekt osuđen na propast. O propagandi o zadrugama možemo vidjeti iz izjava Tita iz 1951. prema kojima se zadruge još uvijek ne osuđuju. On poručuje: „zadruge moraju

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Juriša, „Agrarna politika“, 70.

¹²⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 196.

¹²⁷ Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 466.

opstati“; „nije dobro rješenje da ljudi traže da odu iz zadruga“. Dok s druge strane, pomiruje se s činjenicom da na osnivanju novih zadruga ne treba previše inzistirati: „Tamo gdje zadruga nemaju uopšte u perspektivi mogućnosti za razvitak, mi ih nećemo razvijati.“¹²⁸ Uzroci lošeg stanja u zadruga pronalazeni su u unutarnjim neprijateljima, lošoj organizaciji, premalo zemljišnog fonda i radne snage, razasute i premale parcele te jako loše stanje stočnog fonda.¹²⁹ Usprkos svim naporima SRZ će nakon 1951. doživljavati samo pad.

U razdoblju 1950.-1951. dolazi do postepenog napuštanja planske privrede i polaganog otvaranja Zapadu i time slobodnom tržištu. To se odražava i u poljoprivredi, no u ovom razdoblju stanovništvo će se i dalje opskrbljivati kroz politiku obveznog otkupa, iako u manjem opsegu nego ranije. Suša i izolacija od strane SSSR-a 1950. izuzetno su pogodili jugoslavensko gospodarstvo, a samim time smanjena je i količina prehrambenih proizvoda za osiguranu opskrbu. Prema nekim podacima, prehrambenih proizvoda bilo je manje za čak 10%.¹³⁰ Usprkos tome, vlasti su na sve načine pokušavale namiriti norme potrebne za prehranu stanovništva, najčešće preko leđa seljaka. Zbog toga, u tom razdoblju obvezni otkup se nastavlja, a vlasti same proizvoljno odlučuju koliko je prehrambenih proizvoda dovoljno seljacima da prežive, dok ostatak ulazi u obvezni višak koji seljaci moraju predati. U isto vrijeme događa se agrarna depopulacija jer sve više seljaka odlazi živjeti u gradove ili su zahvaćeni mobilizacijama za rad u tvornicama i rudnicima što dovodi do sve većeg srozavanja poljoprivredne proizvodnje.¹³¹ Iz tog razloga poljoprivredna proizvodnja doživljava pad umjesto da bilježi rast, a seljaci su sve nezadovoljniji i pružaju sve više opora organima vlasti na selu. Zbog nastavka takve politike, pogotovo u razdoblju velike suše koja je pogodila čitavu zemlju 1950., izbija Cazinska buna koja je na neki način kulminacija iskazivanja nezadovoljstva seljaka prema agrarnoj politici. Najviše utjecaja Cazinska buna u Hrvatskoj imala je u slunjskom kotaru gdje je 26 seljaka uhićeno i izvedeno pred vojni sud u Zagrebu. U kotaru je vođa pobune bio Mile Devrnja koji je s još jednim suradnikom osuđen na smrt, dok je ostatak osuđen na zatvorske kazne od 3 do 20 godina.¹³² Manje bune niču i u ostalim dijelovima Hrvatske, ali s manjim intenzitetom. Da je 1950. bila obilježena otporom seljaka vidi se i iz broja uhićenih te godine, a nisu bili pošteđeni ni organi vlasti na selu ni članovi

¹²⁸ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 520-521.

¹²⁹ Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 467.

¹³⁰ Marijan Maticka, „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“, u: *Zbornik Mirjane Gross: povodom 75. rođendana*, ur. Neven Budak (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999.), 398.

¹³¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 209.

¹³² Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.*, 465-466.

SRZ-a. Tako je samo u ožujku i travnju u kotaru Osijek uhićeno 540 seljaka, dok je u travnju uhićeno 40 članova MNO-a, 16 kotarskih delegata, 6 direktora te 73 člana SRZ.¹³³ Slična situacija događala se i u drugim hrvatskim krajevima, a broj uhićenih govori nam o opsegu nezadovoljstva i ljutnji seljaka koja je tinjala na selu. Da nešto nije u redu, vlasti shvaćaju sredinom 1950. i tada Komisija za selo CK KPH iznosi svoj izvještaj uzroka lošeg stanja na selu i loše poljoprivredne proizvodnje. Prema tom izvještaju glavni krivac za loše stanje je otpor neprijateljskih elemenata na selu otkupnoj politici, kolektivizaciji i poreznoj politici, ali to nije jedini razlog loše rekonstrukcije sela i socijalističkog preobražaja.¹³⁴ Vlasti primjećuju da su potrebne neke promjene kako bi se stanje popravilo, a jednu takvu promjenu možemo vidjeti u odluci iz ljeta 1951. prema kojoj je ukinut obvezni otkup masnoća.¹³⁵ Iz toga možemo primijetiti postepeno napuštanje planske privrede i politike obveznog otkupa koje će voditi stvaranju neke vrste slobodnog tržišta.

Iz navedenog može se vidjeti da su vlasti 1950.-1951. primijetile neke od pogrešaka svoje politike na selu i krenule u pokušaje saniranja loše situacije na selu. To će se prvenstveno očitovati kroz odustajanje od politike obveznog otkupa što će smanjiti nezadovoljstvo seljaka u nekoj mjeri, ali od kolektivizacije seljačkih posjeda se ne odustaje. Kolektivizacija će u narednom razdoblju biti glavni izvor nezadovoljstva seljaka, a ona će se u tom razdoblju pokušati spasiti kroz organizacijske promjene i konsolidaciji i komasaciji postojećih SRZ. Kako se ta politika u Hrvatskoj odvijala vidjet ćemo u idućim poglavljima, no prvo je potrebno usporediti kakvo je stanje 1950.-1951. bilo u Koprivničkoj Podravini i je li ono pratilo pravac razvoja ostatka NRH.

7. Konsolidacija SRZ u Koprivničkoj Podravini 1950.-1951.

Kao i u ostatku Hrvatske, u Koprivničkoj Podravini razdoblje 1950.-1951. bilo je razdoblje konsolidacije i polaganog povećanja SRZ te krajem 1951. i razdoblje promjena i uvođenja novina po uzoru na ostatak Hrvatske. Kroz iduće odjeljke vidjet ćemo kako se mijenjao broj SRZ u Koprivničkoj Podravini, kako je tekla poljoprivredna proizvodnja, politika obveznog otkupa i koliko je bilo nezadovoljstva kod seljaka te ćemo naposljetku te informacije usporediti sa stanjem u ostatku Hrvatske kako bi vidjeli postoji li nekih specifičnosti.

¹³³ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 197.

¹³⁴ Juriša, „Agrarna politika“, 69.

¹³⁵ Isto, 68.

7.1. Razvoj SRZ Koprivničke Podravine

Proces kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini do početka 1950. podosta je uznapredovao, što je vidljivo iz broja novih SRZ, broja domaćinstava i obradive zemlje unutar SRZ u odnosu na početak 1949. kada je kolektivizacija u svojim začecima. U sljedećoj tablici možemo vidjeti da je čitava 1949. obilježena ekspanzijom SRZ u Koprivničkoj Podravini, kao što je bio slučaj i u ostatku Hrvatske.

	<i>Početak 1949.</i>	<i>Početak 1950.</i>
<i>SRZ</i>	3	21
<i>Domaćinstva</i>	39	860
<i>Obradive površine</i>	499ha	3074ha

Tablica 5. – Brojno stanje SRZ u Koprivničkoj Podravini¹³⁶

Usporedo s fizičkim širenjem SRZ i stvaranjem novih, tekla je ekspanzija poljoprivredne proizvodnje, broja stoke i mehanizacije. Početkom 1950. SRZ na području koprivničkog kotara posjedovale su 446 konja, 568 goveda i 763 svinja. Mehanizacija se povećava nabavom poljoprivrednih strojeva pa tako zadruge tada posjeduju 8 traktora, 7 vršilica i 7 žetelica.¹³⁷ Iako se broj poljoprivrednih strojeva polagano povećava, on vrlo vjerojatno nije bio dovoljan kako bi SRZ same mogle obrađivati zemlju, a velika većina poljoprivrednih strojeva još je u rukama privatnika. Najbolja SRZ na koprivničkom području bila je SRZ „Ivan Šoštarić“ iz Hlebina koja se istaknula velikim porastom broja domaćinstava i obradivog zemljišta.

¹³⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950.

¹³⁷ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950.

SRZ „Ivan Šoštarić“ Hlebine

	1949.	1950.
<i>Broj domaćinstava</i>	26	140
<i>Količina zemljišta</i>	72ha	327ha

Tablica 6. Stanje SRZ „Ivan Šoštarić“ Hlebine¹³⁸

Na ovom konkretnom primjeru možemo vidjeti da je 1949. bila godina polagane ekspanzije SRZ. Ako uz to promotrimo i broj novih domaćinstava u odnosu na količinu unesenog zemljišta, možemo izračunati da po svakom novom domaćinstvu u SRZ ulazi 2,8ha zemlje. To nam govori da kroz 1949. u SRZ uglavnom ulaze siromašniji seljaci i seljaci bezemljaši, što je i tendencija koja se pojavljuje diljem Hrvatske i Jugoslavije. S druge strane, u čitavom kotaru broj SRZ povećava se za 600%, odnosno s 3 na 21, što prati šire trendove masovne kolektivizacije. Broj SRZ kroz 1950. i 1951. puno se ne mijenja, što potvrđuje da je i to razdoblje u Koprivničkoj Podravini bilo razdoblje konsolidacije SRZ i uređenja njihovog unutarnjeg djelovanja. Iz sljedeće tablice možemo vidjeti da u navedenom razdoblju nastaju samo dvije nove SRZ, dok se broj domaćinstava malo povećava, a poljoprivredne površine doživljavaju blagi pad.

	<i>Početak 1949.</i>	<i>Početak 1950.</i>	<i>Kraj 1950.</i>	<i>1951.</i>
<i>SRZ</i>	3	21	23	23
<i>Domaćinstva</i>	39	860	/	888
<i>Obradive površine</i>	499ha	3074ha	/	3052ha

Tablica 7. Stanje SRZ u Koprivničkoj Podravini¹³⁹

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 7. rujan 1951.

Jedan od razloga zašto do takve situacije dolazi bio je loša unutarnja organizacija SRZ i razni problemi koji nastaju kao rezultat toga. Pošto se 1949. kolektivizacija ekstenzivno provodi bez obzira na lokalne mogućnosti i uvjete, nije čudno da dolazi do problema u funkcioniranju novonastalih zadruga. Prvi problem koji se pojavljuje, nastajao je već kod ulaska novih domaćinstava u zadruga. Kako bi se broj domaćinstava što brže povećavao, ulazak u zadruga odvijao se podosta brzopletu, što je bio slučaj sa SRZ u Hlebinama i Koprivničkim Bregima gdje se slabo vodilo računa o tome koliko koje domaćinstvo unosi zemlje.¹⁴⁰ To je bilo veoma važno kako bi sama zadruga znala s koliko zemlje raspolaže i kako bi se mogao podijeliti rad, ali u nekim tipovima SRZ seljaci su svoju zemlju davali samo na korištenje pa je moglo doći do problema ako bi oni odlučili izaći iz zadruga. U takvoj situaciji zadruga zasigurno nisu mogle normalno funkcionirati i podići razinu poljoprivredne proizvodnje. Ipak, bilo je i pozitivnih primjera pa je tako u nekim SRZ Koprivničke Podravine zabilježen veći urod kukuruza u odnosu na privatne vlasnike. Na zadružnim površinama je proizvedeno 2200kg po 1ha, dok je na privatnim proizvedeno 1800kg.¹⁴¹ Povećanje proizvodnje bio je i jedan od ciljeva kolektivizacije pa je to vlastima moglo poslužiti kao primjer njihovog dobrog rada. Ipak, s obzirom da su zadruga imale mnoge pogodnosti poput umjetnog gnojiva, kvalitetnog sjemenja i mehanizacije, razlika u proizvedenim količinama možda nije ni dovoljno velika. Druga pogodnost ulaska u SRZ bila je kapitalna izgradnja koja se opsežno financirala iz državne blagajne. U Koprivničkoj Podravini neke su se SRZ, poput onih u Đelekovcu, Legradu i Hlebinama, istakle kao vrlo aktivne i sposobne u kapitalnoj izgradnji. U tim zadrugama rukovodstva su iskoristila sve moguće prilike za izgradnju pa su državnim sredstvima uspješno izgradile i osposobile 3 svinjca, 3 staje, 2 tovilišta za svinje, jednu šupu za strojeve, jednu kovačku radionicu, jedan silos, 2 peradnjaka i 2 stambene zgrade. Nažalost za vlasti, puno je više primjera bilo lošeg raspolaganja novcem za kapitalnu izgradnju.¹⁴² Kao rezultat toga, u koprivničkom kotaru i ostatku Hrvatske i Jugoslavije ogromne su svote novaca potrošene za investicije u SRZ, što se često pokazalo kao sipanje novca u rupu bez dna. Koprivničke su vlasti 1950. za iste potrebe osigurale 17 milijuna dinara od čega je 8 950 000din dolazilo iz saveznog budžeta.¹⁴³ Na tom primjeru vidimo koliko je savezna blagajna trošila samo na jedan kotar unutar Hrvatske, a ako bi tome pridodali sve ostale kotare diljem Jugoslavije, zasigurno

¹⁴⁰ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto.

bi došli do astronomskih cifri. Takvo trošenje s vremenom će se pokazati samo kao ogroman uteg za jugoslavensku ekonomiju.

Nakon što je 1950. poslužila kao godina konsolidacije i učvršćivanja SRZ, krajem godine i početkom nove, počinje se pojavljivati sve veće nezadovoljstvo unutar zadruga. Točnije, početkom 1951. nastaje nova vrsta krivičnog djela po članku 112. Osnovnog zakona o zemljičnim zadrugama. Prema njemu, krivično su kažnjiva djela kada član zadruga u svrhu njenog razaranja potkopava ili ometa njezin rad ili joj šteti na bilo koji drugi način. Kao jedan takav primjer u kotaru možemo navesti SRZ „Lipa“ u Novigradu Podravskom gdje je njezin predsjednik kažnjen po članku tog zakona.¹⁴⁴ Kao i u ostatku Hrvatske, u zadrugama se pojavljuju glasine o predstojećem ratu, što je kočilo njihovo funkcioniranje i poticalo seljake da izlaze iz zadruga.¹⁴⁵ Do rujna 1951. stanje u zadrugama diljem Koprivničke Podravine sve više se pogoršava. Mnogi zadrugari, koje vlasti prozivaju neprijateljskim elementima unutar zadruga, vode „propagandu“ o prestanku starog stanja u vidu javljanja ideja slobodnog tržišta i ukidanju obveznog otkupa te „agitiraju“ ostale zadrugare na izlazak iz zadruga. Ti zadrugari najčešće su bili uvjereni da će država prestati pomagati zadruga, a vjerovali su da će inokosni¹⁴⁶ seljaci prolaziti bolje na slobodnom tržištu.¹⁴⁷ Slične tendencije u to vrijeme pojavljuju se diljem Hrvatske i Jugoslavije, a vlasti će ih na razne načine pokušati spriječiti. Osim navedenog, u koprivničkom kotaru tijekom 1951. neke od zadrugara optužuje se za špekulaciju jer su ušli u zadruga kako bi se zaštitili od visokih poreznih i otkupnih obveza. Vlasti optužuju takve seljake kao unutarnje neprijatelje koji žele zadruga razoriti iznutra. Jedan takav primjer je SRZ „Sijač“ u Novigradu Podravskom gdje su se takvi špekulanti navodno plasirali na rukovodeća mjesta i počeli razarati zadruga iznutra. Zadrugare špekulante vlasti su krivile za kršenje radne discipline, protivljenje arondaciji, kapitalnoj izgradnji i grupiranju stoke. Ti isti zadrugari, prema mišljenju vlasti, bili su prvi koji su počeli pozivati na izlaženje iz zadruga kada je ukinut obvezni otkup nekih proizvoda i kada je počela liberalizacija tržišta.¹⁴⁸ Ovakvu situaciju možemo primijetiti u zadrugama diljem Hrvatske, a vidimo, da je plan vlasti za širenje zadruga kroz politiku obveznog otkupa i poreza, u potpunosti uspio, no sada se to vladajućima obija o glavu jer počinje prelazak na liberalnije tržište. Da je projekt zadrugarstva propadao vidi se i iz razine poljoprivredne proizvodnje unutar SRZ. One su u ratarskoj proizvodnji

¹⁴⁴ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 15. veljače 1951.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Koji u seoskom gospodarstvu nema radne snage ni slugu; sam

¹⁴⁷ Isto, 7. rujna 1951.

¹⁴⁸ Isto.

podbacile u apsolutno svim kategorijama. Pšenice i raži proizvele su 76% od plana, ječma i zobi 60-70%, kupusa 25-30%, industrijskog bilja 50-60%, povrtnog bilja 40-50% i krumpira 60%. Sveukupna ratarska proizvodnja izvršena je sa 75% od planirane što nije bio samo rezultat elementarnih nepogoda te godine, već zbog svih prije navedenih slabosti zadruga.¹⁴⁹ U stočarskoj proizvodnji stanje je bilo jednako loše, ako ne i lošije. Prije svega, svinjogojstvo je u svim zadrugama palo za 80% kao rezultat loše organizacije rada zadrugara zaduženih za uzgoj svinja koji nisu bili plaćeni po efektu proizvodnje, već po radnim danima. To se pokazalo kao loše za povećanje proizvodnje i zainteresiranost zadrugara za rad.¹⁵⁰

Svi navedeni problemi u radu SRZ pokazat će se diljem Hrvatske i Jugoslavije, a vlasti će kroz 1951. na razne načine pokušavati zaustaviti rasipanje i propadanje zadruga. Prije svega, vlasti u koprivničkom kotaru odlučile su neprijateljski rad unutar zadruga što strože kažnjavati i pojačati ideološko-politički rad unutar zadruga kako bi se spriječilo širenje glasina o ratu, ukidanju financiranja zadruga, itd. S druge strane, vlasti ne odustaju od projekta SRZ te donose rješenje o osnivanju Fonda za mehanizaciju i investicijonu izgradnju zadružne poljoprivrede u Koprivnici, a glavni zadatak tog fonda je pomaganje zadruga u izgradnji zadružnih gospodarstava i unaprjeđenje proizvodnje.¹⁵¹ To je mogla biti reakcija vlasti na govorkanja o ukidanju financiranja za zadruge, što se na taj način pokušalo opovrgnuti. Krajem godine jugoslavenske vlasti primjećuju da SRZ propadaju te se kreće s pokušajem preustroja zadruga kako bi se one održale, a Koprivnička Podravina nije bila izuzetak od takvih planova. Radom Partije i Vlade nastaju mjere kojima se pokušava spasiti zadružni sektor.

Neke od tih mjera su:

1. Povećanje količine bonova što ih zadrugari dobivaju kroz prodaju vlastitih proizvoda iz zadruge ili okućnice u zadružnoj prodavaonici za 15%, odnosno time bi zadrugar na prodani proizvod dobio 27din više od privatnika na svakih 100din.
2. Za prodane žitarice zadrugari će dobivati novac i 150% bonova, dok će privatnici dobivati novac i 100% bonova. To bi npr. značilo da će zadrugar kod prodaje 100kg pšenice dobiti 651din više od privatnika.

¹⁴⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 7. rujan 1951.

¹⁵⁰ Isto.

¹⁵¹ Isto, 15. veljače 1951.

3. Preko Fonda za mehanizaciju podijelit će se poljoprivredni strojevi na trajno korištenje zadrugama što će im ubrzati i pojeftiniti proizvodnju.
4. Kod zadruga će biti niske porezne stope i obvezni otkup što će pospješiti ekonomski razvoj zadruga i omogućiti im da preteknu privatnike. Osim toga, Vlada će se pobrinuti za podizanje životnog standarda i uvođenje socijalne zaštite zadrugara.
5. Naposljetku, Zakonom o arondaciji doći će do izražaja prednost zadrugarstva kao velikog gospodarstva umjesto sitnih i razbacanih posjeda gdje nije moguća mehanizacija.¹⁵²

Sve navedene mjere na neki način predstavljaju posljednji pokušaj spašavanja zadružnog sektora od propadanja. Može se vidjeti da se na zadrugare pokušavalo utjecati na brojne načine kako bi se spriječilo njihovo izlaženje iz zadruga. Osim navedenog, koprivničke vlasti donose još nekoliko mjera kako bi povećale proizvodnju zadruga i interes zadrugara za povećanje produktivnosti. Prije svega, u SRZ će se smanjiti prevelik broj osoba koje imaju administrativne i kancelarijske poslove i uvodi se privredni račun koji će omogućiti rentabilno vođenje SRZ i veću produktivnost, posebice za one SRZ koje su stagnerale ili zaostale u proizvodnji. Samim time moći će se bolje raspolagati zadružnom imovinom i udarit će se na sve „neradnike i lijenčine“ koji ne žele sudjelovati u zadružnoj proizvodnji. Također, rad će se organizirati u male radne brigade, a sami brigadiri biti će uključeni u rad koji će biti bolje raspodijeljen kako bi se interes zadrugara povećao, a tako i njihovi prihodi. Time će se onemogućiti neravnopravna raspodjela dohotka u zadrugama, pojava nediscipline i neradništva.¹⁵³ Sve navedene mjere provodile su se u SRZ diljem Hrvatske kao posljednji trzaji kojima se pokušavalo spasiti zadrugarstvo. Iz navedenih promjena može se vidjeti koji su bili glavni problemi koji su zadrugarima smetali, poput loše organizacije rada, neravnopravne raspodjele prihoda, prevelikog birokratizma, itd. Tek 2 godine nakon početka masovne kolektivizacije pokušalo se doskočiti problemu motivacije zadrugara za rad. To će se pokazati prekasnim jer je degradacija zadružnog sektora i poljoprivrede već previše uznapredovala.

Kroz prethodne odjeljke možemo vidjeti da je u Koprivničkoj Podravini razvoj SRZ kroz 1950.-1951. pratio trend konsolidacije koji se javlja diljem Hrvatske i Jugoslavije. S druge strane, od 1951. nadalje, počinje se pojavljivati problem rasipanja zadruga i sve veće

¹⁵² HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 7. rujan 1951.

¹⁵³ Isto.

nezadovoljstvo zadrugara, a vlasti kroz donošenje raznih mjera pokušavaju spasiti zadružni sektor. U navedenom razdoblju vidi se propast agrarne politike obveznog otkupa i velikih poreza na kojima su vlasti inzistirale kako bi što više seljaka ulazilo u zadruga, a kada se počinje uvoditi liberalnije tržište, mnogi seljaci žele izaći iz zadruga u koje su ušli samo zbog navedene agrarne politike. Osim toga, SRZ koje su trebali biti predvodnici inovacije i socijalističkog preobražaja sela pokazale su se kao upravo suprotno, organizacije u kojima poljoprivredna proizvodnja nazaduje i propada. U idućem poglavlju promotrit ćemo stanje privatnog sektora na selu u istom razdoblju.

7.2. Privatni poljoprivredni sektor Koprivničke Podravine

U prethodnom poglavlju mogli smo vidjeti da se članovima SRZ kod politike obveznog otkupa i porezne politike na razne načine pogodovalo, posebice krajem 1951. kada se pokušavalo suzbiti sve veće rasipanje zadruga. Pitanje je kakva je bila politika prema seljacima privatnicima, kako su iskazivali svoje nezadovoljstvo u ovom razdoblju i je li život seljaka izvan zadruga uistinu bio lakši, kao što su mnogi zadrugari vjerovali.

Koliko je loše stanje vladalo diljem privatnog sektora vidi se iz podatka o uspješnosti jesenske sjetve 1949. prema kojima je u najbolje slučaju zasijano 89% površina, dok je vjerojatnije da je točniji broj od 65%.¹⁵⁴ Ti podaci samo dodatno ocrtavaju nesposobnosti vlasti za izvedbu planske poljoprivrede, ali i nezadovoljstvo seljaka takvom politikom. Prema podacima o jesenskoj sjetvi 1950., uspješno je zasijano 9784ha zemlje od koje 669,67ha otpada na SRZ, a ostatak na privatni sektor.¹⁵⁵ To je još jedan od dokaza da zadružni sektor nije previše napredovao usprkos brojnom povećanju te da je većina seljaka unutar zadruga bilo siromašno. Na površinama pripremljenim za jesensku sjetvu te godine najviše su se sijali pšenica i raž, a zatim ječam i uljana repica.¹⁵⁶ Izgleda da je u Koprivničkoj Podravini unutar privatnog sektora i dalje prevladavao uzgoj prehrambenih kultura, unatoč velikim naporima vlasti da povećaju proizvodnju industrijskog bilja. Tu godinu u Koprivničkoj Podravini uveden je i jedan novitet. Za razliku od dotadašnjih sjetvenih planova koji su se donosili od savezne do lokalne razine, sada se pojedine proizvođače zadužuje za točno određenu količinu proizvoda pojedinih kultura, dok s ostatkom seljaci mogu raspolagati prema svojem nahodanju.¹⁵⁷ U tome možemo

¹⁵⁴ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 19. rujna 1950.

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ Isto.

primijetiti decentralizaciju proizvodnje i planiranja što može označavati prodor ideja samoupravljanja na selo koje su sve više utjecaja imale među jugoslavenskim vodstvom. Ta godina bila je izrazito neuspješna u pogledu poljoprivredne proizvodnje. Prema podacima koprivničkih vlasti, ona je 1950. iznosila samo 76% proizvodnje u odnosu na 1949. Za loše rezultate krivila se suša, koja je izrazito pogodila čitavu Hrvatsku, no i loši odnosi sa SSSR-om i zemljama Istočnog bloka te zategnuta međunarodna situacija.¹⁵⁸ Možemo zamisliti da su seljaci ušli u novu 1951. g. s jako malo optimizma imajući u vidu situaciju u prethodne dvije godine otkada je masovna kolektivizacija započela. Kako bi se revidirali loši rezultati iz 1950., lokalne su vlasti planirale u tekućoj godini podići poljoprivrednu proizvodnju za 5-10% uvođenjem agrotehničkih mjera. Prema tome, trebalo bi se proizvesti do 10% više kukuruza, krumpira i suncokreta u odnosu na 1950. g.¹⁵⁹ Imajući u vidu dotadašnje neuspjehe u uvođenju mehanizacije i raznih agrotehničkih mjera, ova očekivanja bila su totalno nerealna. Vlasti za to neće previše mariti, već će se norme ponovno postizati preko leđa seljaka koji su ionako postajali sve siromašniji. Planovi o povećanju proizvodnje zasigurno su pali u vodu već u lipnju 1951. kada je zbog poplave rijeke Drave uništen urod na mnogim područjima Koprivničke Podravine, posebice u selima Ždala i Gabajeva Greda.¹⁶⁰ Zbog navedene poplave zabilježen je i propast uroda uljane repice 40-50%, no vlasti i dalje očekuju ispunjenje obveza otkupa u potpunosti.¹⁶¹ Također, postojao je i oportunitizam u najvišim organima lokalne vlasti što se vidi iz primjera nekih MNO-a koji su kod određivanja štete od poplava prvo snižavali zaduženja sebi, prijateljima i obitelji, a tek onda stvarno zahvaćenim seljacima.¹⁶² Takav odnos vlasti prema seljacima i neuvažavanje elementarne nepogode samo će izazivati sve veći bijes u seljacima koji će ga manifestirati na razne načine.

Seljaci su se tih godina bunili na razne načine, od zatajivanja obradivih površina do klanja stoke, sakrivanja uroda i paljevine polja. Mnogi seljaci Koprivničke Podravine pokušavali su sakriti nešto svoje zemlje od evidencije kontrolora kako bi izbjegli obvezni otkup i nešto uroda sačuvali za prehranu ili prodaju. Lokalne vlasti su se protiv toga na razne načine borile i pokušavale pronaći takve površine, a nije bilo rijetko da se samo iz sumnje prema nekome povisuje obvezno zaduženje.¹⁶³ Problem klanja stoke bio je postojan diljem Hrvatske, a vodio je do opasnog opadanja stočnog fonda. To je bio direktan rezultat politike obveznog otkupa, a

¹⁵⁸ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 15. veljače 1951.

¹⁵⁹ Isto, 30. ožujak 1951.

¹⁶⁰ Isto, 25. lipanj 1951.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto, 7. rujan 1951.

¹⁶³ Isto, 15. veljače 1951.

seljaci su klali stoku kako bi izbjegli svoja podavanja. Vlasti su pretpostavljale da će, ukoliko se ta tendencija nastavi, stanje stočnog fonda spasti na predratne razine.¹⁶⁴ Nadalje, mnogi seljaci, posebice oni bogatiji, izbjegavali su zasijavanje svih svojih površina kako bi im urod bio što manji i kako bi što manje uroda morali predati vlastima.¹⁶⁵ Takav otpor bogatijih seljaka prema vlastima događao se diljem Hrvatske, a kao rezultat imao je opadanje poljoprivredne proizvodnje u svim aspektima. U Koprivničkoj Podravini takav jedan primjer je podbacivanje proljetne sjetve, odnosno 1950. je kukuruza zasijano 5,5% manje od planiranog. Ako se prosječni urod po hektaru odredi na 19mtc, kako su ga koprivničke vlasti procjenjivale, ispada da će otkupni plan kukuruza podbaciti za 19%.¹⁶⁶ Takva situacija bila je s kulturom kukuruza, a možemo pretpostaviti da je slično bilo i s drugim kulturama. Još jedan primjer otpora imućnijih seljaka je primjer Milana Rakića iz Sokolovca, proizvođača iz V. kategorije kojeg koprivničke vlasti okrivljavaju za odugovlačenje sjetvom pod izgovorom nedostatka sjemenja. Zbog nezasijavanja površina navedeni je poljoprivrednik kažnjen.¹⁶⁷ Ovaj primjer ne mora nužno biti oblik otpora, već je moguće da spomenuti uistinu nije mogao nabaviti sjeme pošto je ono osiguravano samo za zadružni sektor. Unatoč tome, reakcija vlasti na svako zanemarivanje planova, bila je žestoka. U vrijeme jesenske sjetve 1950. koprivničkim područjem počele su se širiti glasine o zatvorskim i logorskim kaznama za seljake koji neće ispuniti svoje obaveze. Vlasti su za takve glasine okrivljavale bogate seljake iz V. kategorije, a smatralo se da to rade jer nisu vodili računa o rentabilnosti vlastitih gospodarstva zbog čega su u strahu.¹⁶⁸ Prema tome, opet se krive bogati seljaci za sve probleme, a glasine koje su se širile vrlo vjerojatno nisu bile daleko od istine i zasigurno je postojalo seljaka koji su završavali u logorima i zatvorima. Unatoč postojanju elemenata istine u tome, vladajući očito žele suzbijati za njih svaku lošu propagandu. Bilo je primjera i verbalnih obračuna seljaka i vlasti. U Novigradu Podravskome poljoprivrednik Martin Sabolić odbijao je predati svoje viškove vlastima, a kada mu se prijetilo kaznama, verbalno je napao predsjednika i tajnika MNO-a.¹⁶⁹ Upravo taj primjer oslikava svu veličinu animoziteta između seljaka i vladajućih na selu. Pojavljuje se i sve veći problem s crnim tržištem gdje mnogi seljaci prodaju svoje svinje i sijeno kako bi zaradili bar nešto novaca.¹⁷⁰ Nakon već spomenute poplave 1951., vlasti i dalje očekuju

¹⁶⁴ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950.

¹⁶⁵ Isto.

¹⁶⁶ Isto.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Isto, 19. rujan 1950.

¹⁶⁹ Isto, 30. ožujak 1951.

¹⁷⁰ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 30. ožujak 1951.

predaju svih seljačkih obveza, no postoji potreba za osiguranje žita od paljevine, a spominje se i mogućnost osnivanja noćnih patrola kako bi se spriječile krađe.¹⁷¹ Izgleda da su i u Koprivničkoj Podravini bile prisutne akcije paljenja usjeva kao i u ostatku Hrvatske, a inzistiranje na predaji svih viškova unatoč elementarnoj nepogodi, zasigurno je prouzrokovalo bijes seljaka. Seljaci su na sve moguće načine izbjegavali davanja državi. U Koprivničkoj Podravini vlasti bilježe primjere poput izbjegavanja sjetvenog plana, prepuštanje usjeva korovima, špekulacija kod vršenja žita, itd. Nerijetko je bilo i pojavljivanje „neprijateljskih“ parola poput glasina o ukidanju otkupne politike, zbog kojih su mnogi prestali izvršavati obveze.¹⁷² Bilo je i čestih slučajeva skrivanja vlastitog uroda od otkupnih organa. Takav je slučaj Stjepana Pavešića iz Sigetca kod kojeg je nakon otkupa žita pronađeno 550kg sakriveno u štaglju.¹⁷³ To su bili samo neki od najučestalijih načina na koje su seljaci izražavali nezadovoljstvo, a vlasti su povele borbu protiv takvih seljaka na razne načine.

U nekim slučajevima vlasti su pokušavale pridobiti seljake na svoju stranu kroz ideološku borbu, odnosno edukaciju o prednostima modernizacije poljoprivrede. Ipak, češće je bilo da su vlasti sa špekulantima povele žestoku borbu i davale drakonske kazne. Vlasti su se najviše obračunavale sa seljacima kroz inzistiranje na otkupnim obvezama u tolikoj mjeri da su ponegdje na taj način prouzrokovali glad seljaka. Jedan takav primjer je iz MNO Reka gdje je otkupom žita seljacima ugrožena egzistencija. Neki od lokalnih odbornika ukazivali su na lošu stranu takve politike, no vlasti su s njome i dalje nastavile.¹⁷⁴ Na taj način vlasti su samo otuđivale seljake od sebe i stvarale zagrižene protivnike socijalizma na selu. Uz postepeno propadanje kolektivizacije 1951. i inzistiranje na lošim agrarnim politikama, hrvatsko selo se sve više i više osiromašuje. Od svibnja 1951. u Koprivničkoj Podravini, kao i ostatku Hrvatske, na snagu stupa Uredba o otkupu prema kojoj se ukida otkup nekih artikala, no ne i pšenice, kukuruza, debelih svinja, masti i vune.¹⁷⁵ Izgleda da su vlasti u to vrijeme djelomično shvatile grešku svoje politike i uvidjele da politika obveznog otkupa ne može biti uspješna pa su krenuli u njezino postepeno ukidanje uz liberalizaciju tržišta. Na taj način pokušao se vratiti dio izgubljenog seljačkog povjerenja, no to je u mnogim slučajevima imalo suprotan rezultat. Nakon takvih najavljenih mjera, podravski seljaci počeli su se nadati ukidanju otkupa u potpunosti, a s time u vidu, mnogi tada smatraju nepotrebnim daljnje izvršavanje obveza.¹⁷⁶

¹⁷¹ Isto, 25. lipanj 1951.

¹⁷² Isto, 7. rujan 1951.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ Isto, 19. rujan 1950.

¹⁷⁵ Isto, 25. lipanj 1951.

¹⁷⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 7. rujan 1951.

Vlastima je to predstavljalo velike probleme jer mnogi od njih su znali da to uistinu slijedi, no otkup se morao dovršiti. Prije svega, kako bi se državni silosi napunili žitom i kako bi ga država imala dovoljno za opticaj na slobodnom tržištu. Zbog toga su koprivničke vlasti, kako bi ispunile otkupne norme, tjerale seljake koji nisu imali vlastitog žita, da ga kupuju na tržištu i tada predaju.¹⁷⁷ Naravno, tako nešto moglo je samo još više seljaka zbaciti na prosjački štap.

Kroz prethodna poglavlja prikazali smo situaciju u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini što se tiče SRZ, poljoprivredne proizvodnje i politike obveznog otkupa. Uvidjeli smo da su u ovom razdoblju SRZ počele propadati, a država se polagano počela okretati prema slobodnijem tržištu. Ipak, od politike obveznog otkupa još se neko vrijeme neće odustajati, a kao rezultat toga još će mnogi seljaci biti zatvoreni, kažnjeni ili osiromašeni. U idućih nekoliko poglavlja prikazat ćemo kakva je situacija bila u posljednje dvije godine masovne kolektivizacije, tj. u razdoblju 1952.-1953.

8. SRZ i poljoprivredna proizvodnja Hrvatske (1952.-1953.)

U ovom poglavlju prikazat ćemo stanje SRZ u razdoblju kada oni već vidno počinju propadati i prikazati će se neki od razloga zašto i kako se to dogodilo, no mnogi su već navedeni u ranijim poglavljima. Osim toga, ukratko će biti opisano stanje seljaštva i poljoprivredne proizvodnje u razdoblju koje je vodilo sve većem otvaranju tržišta i prelasku na slobodnu trgovinu.

8.1. Propadanje SRZ u Hrvatskoj

Službena politika 1952. g. bila je da se ne odustaje od projekta SRZ-a, već da ih se pokuša spasiti na razne prije navedene načine, a posebice uvođenjem privrednog računa. Iz sljedeće tablice može se vidjeti kretanje brojnog stanja SRZ u Hrvatskoj.

¹⁷⁷ Isto.

	<i>1948.</i>	<i>1949.</i>	<i>1950.</i>	<i>1951.</i>	<i>1952.</i>
<i>SRZ</i>	327	1589	1574	1496	1145

Tablica 8. Brojčano stanje SRZ u NRH¹⁷⁸

Nakon postizanja vrhunca broja SRZ 1950., daljnji je cilj vlasti bio sprečavanje zadrugara da izlaze iz zadruga, iako je i dalje bilo propagirano osnivanje novih i proširivanje starih SRZ.¹⁷⁹ Stoga je 1952. predstavljala zadnje pokušaje vlasti da ugase vatru nezadovoljstva, apatičnosti i nepovjerenja seljaka unutar SRZ koji su sve više postajali razočarani stanjem u zadrugama. To je posebice došlo do izražaja krajem 1951. i početkom 1952. kada se od zadruga očekuje preustroj u ekonomski rentabilna gospodarstva koja više neće trebati toliko državne pomoći. Za mnoge zadrugare to je bilo grozno jer ih je mnogo ulazilo u zadruge kako bi dobili državne poticaje ili se zaštitili od represivnih agrarnih politika koje su pogađale druge seljake. Za te zadrugare SRZ su počinjale gubiti svoju funkciju, kako su je oni vidjeli, pa tako nisu imali mnogo razloga da ostanu u njima.¹⁸⁰ Država je u razdoblju 1949.-1952. samo za SRZ u Hrvatskoj izdvojila oko 2,26 milijardi dinara investicijskih kredita za unaprjeđenje proizvodnje, mehanizaciju i kapitalnu izgradnju. Kada se pokazalo da od toga nije bilo puno koristi država je radije investirala u grane koje su davale rezultate poput industrije, a bilo je to i razdoblje tenzija sa SSSR-om pa su bili potrebni i veliki izdaci za obranu.¹⁸¹ Stoga se inzistiralo na pretvaranju SRZ u ekonomski samoodržive organizacije. Osim toga, uvođenje privrednog računa i sve isprobane mjere i promjene nisu urodile plodom i pokazale su se kao potpuni promašaj. Uvođenju privrednog računa najčešće su se protivili sami zadrugari tako da je do sredine 1952. u potpunosti privredni račun usvojilo tek 21% SRZ u čitavoj Jugoslaviji. Razlozi zašto su se zadrugari provodili uvođenju privrednog računa bili su razni. Najčešće zbog toga jer su smatrali da se na taj način bespotrebno troše ogromna sredstva zadruga, gomila administrativni aparat, radni potencijal se ne iskorištava i pada produktivnost. To je sve više dovodilo do apatije i nezadovoljstva zadrugara, posebice onih koji nisu bili na administrativnim funkcijama, tako da je do sredine 1952. samo oko 40% radno sposobnih zadrugara dolazilo na zadrugni rad te je ostvarivalo oko 150 trudodana godišnje, dok su administrativne djelatnosti

¹⁷⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 194.

¹⁷⁹ Juriša, „Agrarna politika“, 72.

¹⁸⁰ Isto, 68.

¹⁸¹ Mataga, *Seljak i zadruga*, 152.

ostvarivale 400-500 trudodana godišnje.¹⁸² Upravo to gomilanje birokratskog aparata pokazalo se kao pogubno za SRZ, a kod uvođenja privrednog računa zadruge najčešće nisu imale osposobljenog kadra koji je mogao voditi svakodnevne knjigovodstvene i ekonomske poslove. Također, za mnoge članove KP na selu pitanje organizacije SRZ postalo je dogmatsko. Odnosno, više se pažnje davalo tome da zadruge budu što više kolhozno organizirane, a ne da postaju ekonomski neovisnije i povećavaju svoju proizvodnju.¹⁸³ Prema tome, možemo vidjeti da u mnogim slučajevima naputci vladajućih nisu dopirali do onih na najnižim granama vlasti ili oni nisu marili o široj slici, već o svojoj reputaciji među ostalim članovima Partije ili sela.

Sve loše strane SRZ počele su primjećivati i vlasti tako da je na VI. Kongresu KPJ sredinom 1952. odlučeno da se odustaje od masovne kolektivizacije SRZ i naglasak se stavlja na podizanje proizvodnje i produktivnosti unutar zadruga.¹⁸⁴ Tada je već bilo prekasno, SRZ su se pokazale toliko loše i samo su izazivale animozitet između seljaka zadrugara i privatnika, a uvođenjem privrednog računa pogoršalo se stanje i unutar zadruga, odnosno odnosi među zadrugarima. Iz tog razloga, već početkom 1953. g. potpuno se odustaje od projekta SRZ i donosi se Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu općenarodne imovine i dodjeljivanju zemlje poljoprivrednim organizacijama. Njime je maksimum seljačkog posjeda ograničen na 10ha kako bi se spriječilo bogaćenje privatnih seljaka i povećanje njihovih posjeda.¹⁸⁵ Osim toga, 28. ožujka 1953. donesena je Uredba Saveznog vijeća prema kojoj se sve SRZ moraju preustrojiti u rentabilna poljoprivredna gospodarstva ili likvidirati. Do kraja godine većina je SRZ likvidirana, dok se nekolicina odlučila pripojiti općim poljoprivrednim zadrugama, a tek jedan mali broj seljaka bezemljaša i onih siromašnijih odlučilo je ostati u SRZ i zajednički raditi.¹⁸⁶ Vladajući, odnosno Tito službeno su tek 1955. prihvatili propast ove politike. Tito je prilikom desete godišnjice Republike održao govor u kojem je to priznao: „našavši se u teškoj prehrambenoj situaciji, mislili da ćemo to pitanje donekle riješiti stvaranjem radnih zadruga, ali smo se prevarili.“¹⁸⁷

¹⁸² Juriša, „Agrarna politika“, 67-68.

¹⁸³ Isto, 69.

¹⁸⁴ Isto, 71.

¹⁸⁵ Mataga, *Seljak i zadruga*, 154.

¹⁸⁶ Juriša, „Agrarna politika“, 71.

¹⁸⁷ Goldstein, Goldstein, *Tito*, 520.

	<i>1948.</i>	<i>1949.</i>	<i>1950.</i>	<i>1951.</i>	<i>1952.</i>	<i>1953.</i>
<i>SRZ</i>	327	1589	1574	1496	1145	297

Tablica 9. Brojčano stanje SRZ u NRH¹⁸⁸

Na taj način završio je jedan neuspjeli eksperiment kolektivizacije u hrvatskoj povijesti. Imao je ogromne i loše posljedice, od depopulacije sela i osiromašenja seljaka, do pada ukupne poljoprivredne proizvodnje i uništenja stočnog fonda. Politikom kolektivizacije vlasti su dugoročno otuđile seljaštvo od sebe među kojim su u početku imali velik broj simpatizera, a ograničavanjem veličine posjeda 1953. vlasti su pokazale da se boje naprednog i bogatog seljaka kojeg su vidjele kao ostatak kapitalističkog uređenja. U idućem poglavlju promotrit ćemo kakvo je bilo stanje poljoprivredne proizvodnje, kakav je bio odnos prema seljacima privatnicima i kako je tekao proces prelaska na slobodno tržište u navedenom razdoblju.

8.2. Privatni poljoprivredni sektor u Hrvatskoj

Nakon što su vlasti krajem 1951. ukinule obvezni otkup nekih proizvoda i najavile postepen prijelaz na slobodno tržište, 1952. ti procesi su se nastavili, no tek 1953. će obvezni otkup svih proizvoda biti u potpunosti ukinut. Nakon suše 1950. i poplave koja je pogodila neka područja 1951., 1952. ponovno je obilježila velika suša. Zbog toga je ta godina nakon akumulacije loših prilika svih prethodnih godina obilježila najnižu stopu osobne potrošnje u cijelom poslijeratnom razdoblju.¹⁸⁹ Da je u ovo vrijeme dolazilo do mnogih promjena po život seljaka, ali i ostalih građana, vidi se iz postepenog ukidanja svih vrsta doznaka, bonova, točkica, itd. koje su služile za osiguranje opskrbe stanovništva najosnovnijim potrepštinama i postepen prijelaz na slobodno tržište od kraja 1951. Tako su sve vrste novčanih bonova ukinute u studenom 1952. i od prosinca je većina naknada počela biti isplaćivana samo u novcu.¹⁹⁰ Već u rujnu i listopadu 1951. prehrambeni proizvodi krenuli su u slobodnu prodaju, ali uz državno utvrđene komercijalne cijene, da bi se kroz čitavu 1952. taj trend nastavio i sve više proizvoda

¹⁸⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 194.

¹⁸⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 211.

¹⁹⁰ Matićka, „Opskrba stanovništva“, 399.

ulazilo u slobodnu prodaju.¹⁹¹ Samim time prestajala je tolika potreba za obvezni otkup poljoprivrednih proizvoda koji se kroz cijelu godinu postepeno ukidao. Možemo pretpostaviti da je to za mnogobrojne seljake označilo pravo olakšanje, no šteta je već bila počinjena i mnoštvo seljaka je u godinama kolektivizacije i obveznog otkupa izrazito osiromašilo ili preselilo u grad. Iduća godina donijela je potpuno ukidanje obveznog otkupa koje se poklopilo s prestankom politike kolektivizacije. Ipak, da naredno razdoblje neće biti puno povoljnije za seljake pokazale su vlasti donošenjem već navedenog zakona o zemljišnom maksimumu. Kakvo je stanje bilo idućih godina tema je za neko drugo istraživanje, no do kraja ovog poglavlja još vrijedi promotriti stanje poljoprivredne proizvodnje u navedenom razdoblju.

U razdoblju 1952.-1953. kao i u ranijim razdobljima došlo je do pada poljoprivredne proizvodnje i degradacije stočnog fonda, prvenstveno zbog loših agrarnih politika i forsiranja kolektivizacije. Tako je npr. proizvodnja žita u razdoblju 1950.-1954. u odnosu na 1955.-1959 porasla s 1160 tisuća tona na 1944 tisuće. Odnosno, razdoblje otvorenijeg i slobodnijeg tržišta pokazalo se puno bolje za poljoprivrednu proizvodnju u odnosu na razdoblje kolektivizacije. Također, potrošnja žita po stanovniku raste s 297kg na 478kg.¹⁹² Iz toga jasno možemo vidjeti da je loša politika do 1953. dovela do najlošijeg stanja poljoprivredne proizvodnje, dok je nakon toga ukidanjem politike obveznog otkupa i uvođenjem slobodnog tržišta ona počela postepeno rasti. Slična situacija može se primijetiti i u količini stočnog fonda kojem je posebice naštetila politika obveznog otkupa. Ako usporedimo brojno stanje goveda 1950., 1953. i 1960. g., odnosno na početku masovne kolektivizacije, na njenom kraju i nekoliko godina nakon uvođenja slobodnog tržišta i ukidanja štetnih agrarnih politika, možemo uvidjeti kako se politika odrazila na njihov broj. Tako je 1950. brojno stanje goveda bilo 1 063 000 grla, 1953. 919 000 grla i 1960. 1 104 000 grla. Iz navedenog se lako da zaključiti da je politika masovne kolektivizacije i obveznog otkupa direktno loše utjecala na stanje stočnog fonda u Hrvatskoj.¹⁹³ U idućim poglavljima još ćemo promotriti stanje u Koprivničkoj Podravini u navedenom razdoblju da bi u zadnjem poglavlju zaključili je li uopće bilo kakvih razlika na široj hrvatskoj razini i na regionalnoj koprivničko-podravskoj.

¹⁹¹ Isto, 399-400.

¹⁹² Stipetić, *Dva stoljeća*, 307.

¹⁹³ Isto, 309.

9. SRZ i poljoprivredna proizvodnja u Koprivničkoj Podravini (1952.-1953.)

Kao i proteklih godina koje smo promotrili, vrlo je vjerojatno da će situacija prikazana u cijeloj Hrvatskoj 1952.-1953. biti oslikana i u Koprivničkoj Podravini. Kako bi to dokazali potrebno je promotriti podatke koji su nam dostupni.

9.1. Raspadanje SRZ Koprivničke Podravine

Iz godišnjeg računa Kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga (dalje: KSPZ) Koprivnica možemo vidjeti koje je bilo brojno stanje SRZ iskazano u sljedećoj tablici. Nažalost ne navodi se broj učlanjenih domaćinstava ni obradive površine.

	<i>Početak 1949.</i>	<i>Početak 1950.</i>	<i>Kraj 1950.</i>	<i>1951.</i>	<i>1952.</i>
<i>SRZ</i>	3	21	23	23	23
<i>Domaćinstva</i>	39	860	/	888	/
<i>Obradive površine</i>	499ha	3074ha	/	3052ha	/

Tablica 10. Stanje SRZ u Koprivničkoj Podravini¹⁹⁴

Početakom 1952. u Koprivničkoj Podravini još postoji vjera u SRZ, odnosno u mogućnost da one u pravom smislu profunkcioniraju. Stoga, u kotaru nastaju planovi za daljnje omasovljenje i okrupnjivanje posjeda SRZ koji su još uvijek previše raštrkani. Postoji vjera u zadružni sektor koji i dalje treba pomagati, no u to vrijeme inokosni seljaci još uvijek čine 93% svih gospodarstava u kotaru. Iz tog razloga, lokalne vlasti smatraju potrebnim stalno pomaganje tih seljaka kako bi pridobili njihovo povjerenje i kako bi pristali ući u SRZ, u kojima se prema njihovom mišljenju, životni uvjeti stalno poboljšavaju.¹⁹⁵ Izgleda da početkom 1952. još uvijek postoji uvjerenje da SRZ mogu postati ono što su trebale biti od početka, odnosno nosioci poljoprivrednog razvoja i socijalističkog preobražaja sela. Od polovice 1952. sve više i više

¹⁹⁴ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.; HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950., 7. rujan 1951.

¹⁹⁵ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. veljače 1952.

seljaka počinje izlaziti iz zadruga Koprivničke Podravine, a nije bilo rijetko ni da su kotarski i općinski odbornici odbijali ulaziti u zadruga, iako su trebali biti predvoditelji tog pokreta.¹⁹⁶ Prema tome, razvoj situacije prati šire hrvatske i jugoslavenske okvire, odnosno sve više seljaka počinje izlaziti iz zadruga, što vodi ka njihovom rasipanju, a i sami članovi Partije očito počinju sumnjati u ispravnost zadružnog puta. Od ljeta te godine, koprivničke vlasti sve više inzistiraju na većoj ulozi OPZ-a. Želja je da se te zadruga više počnu baviti unaprjeđenjem poljoprivrede, svinjogojstva i konjogojstva, umjesto da se samo bave trgovinom.¹⁹⁷ Iz toga vidimo da se priprema tlo da OPZ preuzmu što više uloge u socijalističkom preobražaju sela, dok SRZ očito sve više i više gube na utjecaju. U listopadu te godine koprivničke vlasti i dalje inzistiraju na ulaženju sitnih gospodarstava u zadružni sektor, no sada se podjednako potiče ulazak u OPZ i SRZ.¹⁹⁸ Kakvo je stanje bilo ustvari, vidi se u podatku da u drugom polugodištu 1952. iz zadruga u Koprivničkoj Podravini istupa 60-75% zadrugara.¹⁹⁹ Taj podatak točno govori o uznapređovalosti propadanja zadruga koje će se nakon toga trenutka vrlo teško spasiti. Do kraja godine i početka 1953., sve više i više zadruga počinje se osipati, kao što je bio slučaj sa SRZ u Novigradu Podravskom, Sigetcu, Koprivničkim Bregima i Hlebinama, te se početkom nove godine kreće u postepenu likvidaciju SRZ.²⁰⁰ Kao i u ostatku Hrvatske, početkom nove godine uviđa se pravo stanje u SRZ te vlasti kreću u njihovu likvidaciju i rekonstrukciju.

U godišnjem završnom računu KSPZ 1953. iznosi se brojno stanje SRZ krajem te godine i početkom 1954. Nažalost ni u tom godišnjem računu nema govora o domaćinstvima i obradivim površinama, no iz broja SRZ lako se može primijetiti njihov proces raspadanja.

¹⁹⁶ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 31. svibanj 1952.

¹⁹⁷ Isto, 19. srpanj 1952.

¹⁹⁸ Isto, 4. listopad 1952.

¹⁹⁹ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.

²⁰⁰ Isto.

	<i>Početak 1949.</i>	<i>Početak 1950.</i>	<i>Kraj 1950.</i>	<i>1951.</i>	<i>1952.</i>	<i>1953.</i>	<i>1954.</i>
<i>SRZ</i>	3	21	23	23	23	22	4
<i>Domaćinstva</i>	39	860	/	888	/	/	/
<i>Obradive površine</i>	499ha	3074ha	/	3052ha	/	/	/

Tablica 11. Stanje SRZ u Koprivničkoj Podravini²⁰¹

Prema tome, možemo vidjeti da je u Koprivničkoj Podravini kao i u ostatku Hrvatske raspadanje i likvidacija SRZ išla jako brzo nakon donošenja Uredbe o reorganizaciji i likvidaciji SRZ. U SRZ koje su opstale ostalo je samo trećina do četvrtina prvobitnih članova. Kao i u ostatku Hrvatske, većina će SRZ nestati, dok će se samo manji dio njih reorganizirati i pokušati opstati. Te zadruge će postojati još nekoliko godina, a njihovim gašenjem u potpunosti je završeno razdoblje Seljačkih radnih zadruga u Koprivničkoj Podravini i Hrvatskoj.

Ipak, posljednje dvije godine masovne kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini nisu prošle bez pokušaja vlasti da se zadružni sektor spasi, a u idućih nekoliko redaka promotrit ćemo neke od tih pokušaja. Početkom 1952. u kotaru se kreće u reformu SRZ, ali i veći naglasak stavlja se na OPZ. U koprivničkom kotaru većina seljaka u to vrijeme bilo je inokosno, a poljoprivreda je činila 90% privrede. Stoga, lokalne su vlasti odlučile poticati ulazak inokosnih seljaka u OPZ, koje bi trebale poslužiti kao novi nositelj socijalističkog preobražaja sela, jer su smatrale da mnogi od njih i dalje neće htjeti pristupiti SRZ.²⁰² Osim toga, u SRZ se čvrsto odustaje od sovjetskog kolhoznog tipa zadruge jer to je bio jedan od razloga seljačkog protivljenja ulaska u njih. Lokalne vlasti opisuju zadružni put kao čisto jugoslavenski, a ne istočni ili zapadni.²⁰³ Te izjave dodatno dokazuju postepenu liberalizaciju Jugoslavije i prihvaćanje ideja samoupravljanja kao isključivo jugoslavenskog smjera razvoja. U prvom polugodištu 1952. kotarske vlasti pomažu SRZ kroz arondaciju zemljišta i uvođenje privrednog računa, no malo se radi na unaprjeđenju poljoprivrede i stočarstva.²⁰⁴ Uvođenjem privrednog računa, kao i u

²⁰¹ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.,1953.; HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, ožujak 1950., 7. rujan 1951.

²⁰² HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. veljače 1952.

²⁰³ Isto.

²⁰⁴ Isto, 19. srpanj 1952.

ostatku Hrvatske i Jugoslavije, zadruga su se pokušale učiniti ekonomski samoodrživim, a time se očitovao i prodor liberalnih ideja u zadružni sektor. Zadruga, koje su trebale biti oličenje socijalističkog sustava na selu, sada počinju sve više gubiti svoju prvobitnu funkciju i pripremaju se za stvaranje slobodnijeg jugoslavenskog tržišta. Uvođenje privrednog računa pokazalo se djelomično uspješnim, no kočio ga je nedostatak stručnog knjigovodstvenog kadra koji bi obavljao taj posao. Iz toga razloga samo je 7 od postojećih 23 SRZ uspješno uvelo privredni račun.²⁰⁵ Naposljetku, sve mjere pokazale su se neuspješnim te je 1953. stupila na snagu Uredba o likvidaciji i reorganizaciji SRZ kojom je velika većina SRZ Koprivničke Podravine prestalo postojati. U onim zadrugama koje su opstale, samo je trećina do četvrtina prvobitnih članova nastavila rad, a ni među njima međusobni zadružni odnosi još nisu bili do kraja riješeni. Kako bi se unutarne stanje riješilo stvaraju se zadružni pravilnici te se sklapaju imovinski i radni ugovori, a inzistira se na konačnom i cjelovitom uvođenju privrednih računa.²⁰⁶ Nakon uvođenja Uredbe i likvidacije mnogih SRZ, donesen je i zakon o zemljišnom maksimumu kojim se ograničavala količina zemlje koju su privatnici mogli posjedovati. Tako je zemlja iz likvidiranih SRZ najčešće završavala u rukama OPZ ili državnih ekonomija, dok bi manji dio, koji nije prekoračivao zemljišni maksimum, bio vraćan u ruke privatnicima.²⁰⁷ Do kraja desetljeća i većina reorganiziranih SRZ prestaje postojati, no za mnoge seljake većina njihovih posjeda bila je zauvijek izgubljena.

Pitanje je kako je došlo do konačnog kraha SRZ, a kroz idući odjeljak prikazat ćemo kako se nezadovoljstvo širilo unutar SRZ i koji su bili postojeći problemi. Prije svega, upravni odbori SRZ često se nisu bavili najvažnijim pitanjima, poput unaprjeđenja poljoprivredne proizvodnje i sređivanja organizacije rada, već su se bavili elektrifikacijom sela i nabavom skupih poljoprivrednih strojeva.²⁰⁸ Zbog osipanja zadruga one ponekad nisu imale dovoljno radne snage za obradu vlastitih površina, o čemu nam govori primjer iz Legrada gdje je općinski odbor želio oduzeti zemlju zadrugi upravo iz tog razloga.²⁰⁹ Osim toga, mnogi su seljaci u zadruga ulazili zbog ekonomskih razloga, kako bi izbjegli obvezni otkup i velike poreze, pa kada im je istekao trogodišnji ugovor i kada su smjeli izaći iz zadruga, mnogi su to i činili. Tome je još više pogodovala činjenica da zbog ukidanja obveznog otkupa većina zadrugara

²⁰⁵ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.; HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 4. listopada 1952.

²⁰⁶ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1953.

²⁰⁷ HR-DAVŽ-SCKC-780, Zadružni savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 4. travnja 1953.

²⁰⁸ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1953.

²⁰⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 4. listopada 1952.

više nije vidjela razloga da ostane u SRZ.²¹⁰ Također, zadruge su predugo bile uspoređivane sa sovjetskim kolhozima, a od samih početaka bile su loše organizirane u vidu brigadnog sistema rada i naturalnog nagrađivanja.²¹¹ Sve to izazivalo je veliko nezadovoljstvo kod seljaka unutar zadruga dok je one izvan odbijalo da uđu u njih. S reorganizacijom zadruga krenulo se prekasno i s premalo uspjeha, što je na kraju rezultiralo njihovom likvidacijom. Seljaci unutar zadruga i oni izvan iskazivali su svoje nezadovoljstvo na mnogo načina, a sada ćemo navesti neke od njih. Kod osnivanja jedne nove zadruge u Sigetcu vlasti su naišle na jako velik otpor seljaka. Slično je bilo u selima diljem Koprivničke Podravine iako su seljačka gospodarstva od 5-6 jutara činila preko 50% ukupnog broja, a upravo njima ulazak u zadruge trebao je najviše pogodovati.²¹² Iz toga jasno vidimo da su seljaci, čak i oni najsiromašniji, izgubili svako povjerenje u vlast i zadružni sektor. Unutar samih zadruga nerijetko je bilo pojava sabotaže i nesavjesnog rada. Jedan primjer je Jakoba Išina, člana SRZ u Sigetcu, koji je iz zadružnog kukurušnjaka uzeo 1250kg kukuruza i time hranio svoje svinje koje je kasnije prodavao i tako dolazio do velike zarade. Osuđen je na kaznu zatvora od godinu dana i 6 mjeseci. Drugi primjer je Ruže Vitelić iz Velikog Poganca koja je rukovodila zadružnu poljoprivrednu prodavaonicu i pronevjerila 81 874 dinara te je zbog toga osuđena na 3 godine zatvora.²¹³ Osim toga, uslijed suše koja je ponovno pogodila Hrvatsku 1952., počele su se pojavljivati parole protiv zadružnog sektora. Prema njima, zadrugari su govorili kako će seljaci izvan zadruga lakše prebroditi sušu, dok država zadrugarima neće mnogo pomoći.²¹⁴ Također, mnogi zadrugari koji su ušli u zadruge iz ekonomskih razloga, protivili su se uvođenju privrednog računa i arondaciji i tako su kočili razvoj SRZ, a gomilajuće nezadovoljstvo navodilo je seljake da se više bave svojim okućnicama negoli zadružnim površinama.²¹⁵ Uslijed pritiska unutar i izvan zadruga sve je upućivalo na njihov krah što se ostvaruje masovnim izlaženjem seljaka iz njih i naposljetku, njihovom likvidacijom. Od 1953. vlasti shvaćaju da seljake u zadrugama ne mogu na silu zadržati, no traže od njih povrat svih zajmova i kredita koje su dobili od države.²¹⁶ U Koprivničkoj Podravini, nakon stupanja na snagu Uredbe o likvidaciji i reorganizaciji SRZ, pojavljuju se dvije vrste zadrugara. Jedni žele reorganizirati zadruge i učiniti ih naprednim poljoprivrednim gospodarstvima, dok većina njih želi vidjeti potpuno uništenje zadruga. Takvo

²¹⁰ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.

²¹¹ Isto.

²¹² HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 31. svibanj 1952.

²¹³ Isto, 19. srpanj 1952.

²¹⁴ Isto, 4. listopad 1952.

²¹⁵ HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.

²¹⁶ Isto.

je mišljenje vladalo među vladajućima u koprivničkom kotaru.²¹⁷ Očito je da su među nezadovoljnicima zadruge s vremenom počele simbolizirati svu represiju državnog aparata te su samim time, kada je nastala mogućnost za uništenje svih zadruga, oni to objeručke prihvatili. Nakon nekoliko godina prisilne kolektivizacije, represivnih agrarnih politika, kažnjavanja i zatvaranja, mnogi su diljem Hrvatske i Koprivničke Podravine s radošću prihvatili vijest o gašenju Seljačkih radnih zadruga.

Na taj način završilo se razdoblje kolektivizacije u Koprivničkoj Podravini, no sada se krenulo s ograničavanjem zemljišnog maksimuma kako bi se ograničila moć seljaka. Ipak, malo više o tome bit će riječi u narednom poglavlju. Ukratko ćemo proučiti stanje obveznog otkupa, poljoprivredne proizvodnje i seljaka privatnika u navedenom razdoblju.

9.2. Privatni poljoprivredni sektor Koprivničke Podravine

Seljački život nije bio lagan ni u prethodnim godinama pa tako ni u godinama 1952.-1953., iako će se pojavom nekih pozitivnijih agrarnih politika on nešto poboljšati. Strukturu seljaštva i njihovo imovinsko stanje možemo na jedan način protumačiti kroz veličine posjeda koje su posjedovali i kojoj su imovinskoj kategoriji pripadali. Iz iduće tablice možemo promotriti takve podatke.

	V. kategorija	IV. kategorija	III. kategorija	II. kategorija	I. kategorija	A kategorija
<i>Domaćinstva</i>	287	368	1051	2168	1622	3910
<i>Udio u poljoprivrednoj površini</i>	11,07%	9,93%	28,6%	26,28%	12,42%	11,63%

Tablica 12. Struktura poljoprivrednog stanovništva Koprivničke Podravine²¹⁸

²¹⁷ HR-DAVŽ-SCKC-780, Zadružni savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 4. travnja 1953.

²¹⁸ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. veljače 1952.

Ako podrobnije promotrimo navedene podatke možemo primijetiti relativno malen broj bogatih seljaka u V. i IV. kategoriji koji zajedno posjeduju oko 20% ukupnog zemljišta u čitavom koprivničkom kotaru. To nam govori da su pritisci na bogatije seljake u vidu otkupa i kolektivizacije relativno imali uspjeha, no 1952. još uvijek posjeduju respektabilne količine zemlje. Ipak, najviše zemljišta nalazi se u posjedu srednjih i siromašnijih seljaka s nešto više od 50% ukupnog zemljišta u njihovim rukama, no brojčano je najviše seljaka u najsiromašnijoj A kategoriji. To nam govori da još uvijek postoji puno siromašnih inokosnih seljaka koji ne žele ulaziti u zadruge, a svojom proizvodnom moći su daleko ispod želja vlasti. Možemo zaključiti da je prosječni seljak u koprivničkom kotaru bio siromašan i posjedovao je malen posjed koji je sam obrađivao, a slična situacija bila je i u ostatku Hrvatske.

Vladajući su još 1952. smatrali da su zadružna gospodarstva naprednija od privatnih, a to su potvrđivali prosječnim prinosima raznih kultura koje su uzgajali privatnici i zadruge. Prema tim podacima 1950. i 1951. zabilježen je bolji prinos skoro svih kultura u zadrugama u odnosu na privatna gospodarstva. Podaci će biti izneseni u sljedećoj tablici.

Prosječan urod (1ha)

<i>Kulture</i>	1950.	1951.	1950.	1951.
	SRZ		Privatnici	
<i>Pšenica</i>	7,5mtc	6,4mtc	7,2mtc	5,9mtc
<i>Raž</i>	7,4mtc	6,1mtc	7,4mtc	6,2mtc
<i>Kukuruz</i>	8,2mtc	9,8mtc	7,4mtc	9,5mtc
<i>Krumpir</i>	43,7mtc	44mtc	33,6mtc	39mtc

Tablica 13. Usporedba prosječnih prinosa kultura u privatnom i zadružnom sektoru Koprivničke Podravine²¹⁹

Iz navedenog možemo primijetiti da je prinos svih kultura osim raži 1950. bio viši u SRZ nego kod privatnika, no ne postoji neka prevelika razlika. Iako su vlasti te podatke uzimali kao dokaze za uspješnost SRZ, istina je da su one morale ostvarivati puno bolje rezultate s obzirom

²¹⁹ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. veljače 1952.

da su imale prednost kod mehanizacije, nabavke umjetnog gnojiva, sortnog sjemenja i sve ostale pogodnosti u odnosu na privatnike. Iduće godine zabilježen je sličan trend, no može se primijetiti općenito manji prinos pšenice i raži što je vrlo vjerojatno rezultat poplave koja je pogodila Koprivničku Podravinu te godine. Da je postojalo vlastima dobrih proizvođača na drugom spektru vidi se iz primjera privatnika Tome Baranašića i Stjepana Posavca iz Malog Otoka koji su se pokazali kao izrazito napredni proizvođači s vrlo dobrim urodima krumpira i žitarica, a vlasti su takve proizvođače željele iskoristiti kao uzor drugima u selu.²²⁰ Suša koja je pogodila čitavu Hrvatsku ponovila se i 1952. g. U koprivničkom kotaru šteta na pšenici i raži rezultirala je s 28% prinosa manje, dok je ječma bilo 43% manje od očekivanog. Suša je rezultirala štetom i na drugim kulturama poput zobi i kukuruza koji su bili oštećeni za čak 57% prinosa. Zbog posljedica suše došlo je i do velikih fluktuacija na tržištu u cijenama stoke, žitarice i povrća. Usprkos tome, vlasti su naplaćivale porez kod poljoprivrednika u cijelosti. Osim suše, za loše rezultate okrivljavali su seljake i njihovu konzervativnost, odnosno zaostalost u radu i nisku produktivnost.²²¹ Zasigurno je revolt kod seljaka zbog svega navedenog rastao, a posebice inzistiranje na isplaćivanju poreza u cijelosti. U uvjetima u kakvim je bila poljoprivreda u Jugoslaviji, jugoslavenskom seljaku bilo je potrebno 19 sati da proizvede 100kg pšenice, dok je za istu količinu u zemljama s naprednom poljoprivredom bilo potrebno 2 sata. Nadalje, za proizvodnju kukuruza odnos na 100kg bio je 26 sati naprama 4 sata. Vladajući u koprivničkom kotaru mislili su da je upravo taj disparitet razlog zašto naprednije države mogu postaviti niže cijene poljoprivrednih proizvoda i postići veći životni standard. Također, smatrali su da ako se ne promijene problemi poput raštrkanosti poljoprivrednih površina i viška radne snage u poljoprivredi, seljaci neće moći uživati isti standard kao industrijski radnici.²²² Ovi podaci samo još više dokazuju koliko je jugoslavenska poljoprivreda zaostala i ocrtavaju svu propast zadružnog eksperimenta. U travnju 1953. vladajući primjećuju još neke od problema poljoprivrede unutar koprivničkog kotara. Jedan od najizrazitijih problema bio je višak radne snage u poljoprivrednom sektoru, točnije 11 271 radnik u koprivničkom kotaru. Tome se želi doskočiti proširenjem poljoprivredne proizvodnje, a to će se najbolje ostvariti kroz materijalni poticaj. Odnosno, seljaci unutar kotara moraju stvarati materijalnu korist od svoje proizvodnje, a vladajući smatraju da se to može riješiti kroz proširenje grana proizvodnje koje u dotičnom području kotara najbolje uspijevaju i poticanjem

²²⁰ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 23. veljače 1952.

²²¹ Isto, 4. listopada 1952.

²²² Isto, 26.-27. veljače 1953.

uzgoja industrijskih kultura.²²³ Iz toga možemo vidjeti odmak od planske privrede koja je obilježila ranija razdoblja i postepen prelazak na liberalnije tržište, sistem ponude i potražnje i poticanje produktivnosti kroz materijalnu dobit, što je svakako nedostajalo kao motivacija u razdoblju masovne kolektivizacije.

Navedene probleme, osim liberalizacijom, u razdoblju 1952.-1953. vladajući su pokušavali rješavati na razne načine i tako stimulirati proizvodnju seljaka privatnika. Prije svega, to je bilo kroz ukidanje obveznog otkupa većine proizvoda. Prvo su bili ukinuti obvezni otkupi mesa, masnoća i svih ostalih poljoprivrednih proizvoda, osim žita i vune, što je kod seljaka u kotaru izazvalo veliko zadovoljstvo. Od srpnja 1952. spominje se ukidanje otkupa svih poljoprivrednih proizvoda, a ukinut je i otkup žita. Na taj način vlasti su željele podići zainteresiranost seljaka za proizvodnju i podići produktivnost. Osim toga, kao rezultat se očekivala stabilizacija privrede i tržišta.²²⁴ Koprivnička Podravina tako je pratila šire jugoslavenske trendove liberalizacije tržišta, a pozitivne promjene poput ukidanja obveznog otkupa zasigurno su na jedan način obradovale seljake. S druge strane, unatoč ukidanju obveznog otkupa, tijekom ljeta 1953. vrši se pritisak na seljake unutar kotara da iznesu svoje viškove žita na tržište kako bi ga bilo dovoljno u opticaju za prehranu kotara i kako se ne bi morali oslanjati na inozemni uvoz u jeku suše koja je prethodne godine pogodila državu.²²⁵ Iz toga vidimo da pritisci na seljake unatoč ukidanju obveznog otkupa nisu preko noći prestajali, već da su državni organi zadržali represivan odnos prema seljacima. Od jeseni 1952. seljake se stimuliralo na veću proizvodnju i kroz snižavanje cijena poljoprivrednih strojeva i umjetnog gnojiva kako bi ono postalo dostupnije svima.²²⁶ Za razliku od početaka kolektivizacije kada su strojevi i gnojivo bili gotovo isključivo dostupni samo zadrugama, sada vidimo velik odmak od te politike i polagan prelazak na liberalniju politiku. Od te jeseni, jesenska sjetva za seljake postaje samostalna, a njih društveni plan obvezuje da je izvrše, no to sada više nije obaveza, već dug seljaka prema zajednici.²²⁷ Zasigurno je i to na neki način obradovalo seljake, no zasada se puno toga još nije promijenilo, samo definicije. Otkupne obaveze sada su seljaci zamijenili dugom prema zajednici. Usprkos propasti politike kolektivizacije, napredak poljoprivrede u koprivničkom kotaru, u budućnosti se vidi, i dalje kroz okrupnjivanje poljoprivrednih gospodarstava, uporabom modernih agrotehničkih mjera i moderne

²²³ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 18. travanj 1953.

²²⁴ Isto, 23. veljače 1952., 19. srpanj 1952.

²²⁵ Isto, 26.-27. veljače 1953.

²²⁶ Isto, 4. listopad 1952.

²²⁷ Isto.

poljoprivredne mehanizacije.²²⁸ Jedina velika razlika je u tome što će se to sada više provoditi kroz državne ekonomije i OPZ, a ne više SRZ.

Možemo vidjeti da je 1953. bila izrazito loša za Koprivničku Podravinu kao i ostatak Hrvatske, a isto tako da unatoč ukidanju obveznog otkupa nisu prestajali pritisak na seljake i tendencija osiromašivanja. Na taj način završilo je jedno od najgorih razdoblja za poljoprivredu i seljaštvo u povijesti Jugoslavije. Propali eksperiment zadružne poljoprivrede i obveznog otkupa nanio je toliku štetu da će poljoprivredi trebati gotovo čitavo desetljeće da dosegne prijeratne proizvodne razine. U idućem, zadnjem poglavlju, rezimirat ćemo stanje koje je primijećeno u razdoblju kolektivizacije u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini te iznijeti neke od zaključaka koje smo donijeli kroz ovaj rad.

10. Zaključak

Zadrugarstvo i zadružno udruživanje ima dugu povijest u Hrvatskoj, no ono s čime najčešće vežemo taj pojam, koji i dan danas zbog toga nosi neku stigmu, je razdoblje kolektivizacije seljačkih posjeda i stvaranje seljačkih radnih zadruga. U relativno kratkom razdoblju 1949.-1953. g. izveden je društveni i privredni eksperiment po uzoru na Sovjetski Savez koji je ostavio trajne posljedice na percepciju zadrugarstva kod hrvatskih seljaka. Glavni zadatak ovog rada bio je usporedba tog razdoblja u okvirima Hrvatske i Koprivničke Podravine, odnosno prikaz razvoja SRZ i pronalaženje nekih posebnosti ako takve postoje. Hipoteza je bila da će stanje u Koprivničkoj Podravini pratiti razvoj situacije u ostatku Hrvatske s obzirom na izrazitu centraliziranost Jugoslavije u tom razdoblju. Iz navedene količine podataka koje se odnose na Hrvatsku i Koprivničku Podravinu ta teza je i potvrđena te neka veća razlika nije uočena. Od 1949. kada dolazi do naglog rasta broja SRZ, do razdoblja 1950.-1951. kada se SRZ konsolidiraju i naposljetku do razdoblja 1952.-1953. kada se SRZ počinju sve više raspadati i osipati možemo primijetiti jednake tendencije u oba proučavana područja. Osim toga, u oba proučavana područja možemo primijetiti iste načine otpora seljaka politici obveznog otkupa kao što su bili paljenje usjeva, krađa, sakrivanje žita i stoke, prijevremeno klanje stoke, itd. Poljoprivredna proizvodnja također je bilježila pad i lošu organiziranost tijekom cijelog ovog razdoblja u oba proučavana područja što je i dokazano kroz ovaj rad. Jedina manja razlika koju možemo primijetiti je izostanak većih organiziranih buna u Koprivničkoj Podravini, kao što je

²²⁸ HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 26.-27. veljače 1953.

bila Cazinska, koja je izrazito zahvatila slunjsko područje u Hrvatskoj. Osim te, u Hrvatskoj su se pojavljivale manje bune, no ne u razmjerima slunjske, a u Koprivničkoj Podravini one su potpuno izostale. To možemo protumačiti time što takve bune u Hrvatskoj niču u pretežito ustaničkim područjima, što Koprivnička Podravina nije bila. Neupitno je da su SRZ i agrarne politike u navedenom razdoblju ostavile neizbrisiv trag na povijest zadrugarstva, kako u Koprivničkoj Podravini, tako i u ostatku Hrvatske, a hrvatsko selo doživjelo je ekstenzivnu depopulaciju i osiromašenje.

11. Sažetak

Zadrugarstvo u Hrvatskoj ima dugu povijest, no jedno od najzanimljivijih razdoblja je vrijeme kolektivizacije i stvaranje seljačkih radnih zadruga. U ovom radu proučeno je stanje zadruga i poljoprivredne proizvodnje u razdoblju 1949.-1953. na širem Hrvatskom području i na području Koprivničke Podravine. Cilj ovog rada je potvrditi tezu da će navedeno stanje na širem i užem području biti podjednako, ako ne identično. To je kroz rad postignuto analizom relevantne literature i arhivske građe dostupne u koprivničkom arhivu. Ovaj rad sastoji se od četiri veće cjeline. U prvoj se proučava zadružno stanje u Hrvatskoj i Koprivničkoj Podravini u prijeratnom razdoblju. U drugom se proučava stanje u vrijeme kada kolektivizacija seljačkih posjeda uzima najvećeg zamaha, odnosno 1949. godine. U trećem je proučeno stanje u razdoblju konsolidacije postojećih zadruga, odnosno 1950.-1951., i u zadnjem dijelu proučava se stanje u vrijeme ubrzanog rasapa i propadanja zadruga, odnosno 1952.-1953. Naposljetku, u zaključku se iznose dobiveni rezultati koji odgovaraju na postavljeno istraživačko pitanje.

12. Summary

Agricultural cooperatives in Croatia have a long history. One of its most interesting periods is a period of collectivization and creation of the Yugoslav kolkhoz, the so called „seljačka radna zadruga“. Agricultural cooperatives and agricultural output in Croatia and „Koprivnička Podravina“ in the 1949-1953. period is the main focus of this study. The aim of this study is to prove a thesis which states that the state of agricultural cooperatives and output are going to be fairly similar in both areas, the wider Croatian and smaller „Koprivnička Podravina“ area. Throughout the study this is achieved by analysing relevant literature and archival material at hand in Koprivnica archive. This study is divided into four separate parts. In the first part, the condition of agricultural cooperatives before the Second World War is studied. In the second part, the same condition is studied in the period of mass collectivization of rural estates, namely in 1949. The third part studies the state of agriculture in the period of consolidation of agricultural cooperatives, the period from 1950 to 1951. In the last part, the condition of agricultural cooperatives and production is studied in the period when cooperatives are disintegrating (1952-1953). In the end, there is a concise conclusion in which the results of the study come to light.

13. Popis kratica

CK – Centralni komitet

FNRJ – Federativna Narodna Republika Hrvatska

KNO – Kotarski narodni odbor

KP – Komunistička Partija

KPH – Komunistička Partija Hrvatske

KPJ – Komunistička Partija Jugoslavije

KSPZ – Kotarski Savez Poljoprivrednih Zadruga

MNO – Mjesni narodni odbor

NATO – North Atlantic Treaty Organisation

NDH – Nezavisna Država Hrvatska

NOK – Narodni odbor kotara

NRH – Narodna Republika Hrvatska

OPZ – opća poljoprivredna zadruga

PMS – Poljoprivredno-mašinska stanica

SRZ – seljačka radna zadruga

SSSR – Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration

14. Bibliografija

14. 1. Izvori

- 1.) Hrvatska. Hrvatski Državni Arhiv. Varaždin. HR-DAVŽ-SCKC-30, Narodni odbor kotara Koprivnica, 1949.-1953.
- 2.) Hrvatska. Hrvatski Državni Arhiv. Varaždin. HR-DAVŽ-SCKC-775, Kotarski savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1952.-1953.
- 3.) Hrvatska. Hrvatski Državni Arhiv. Varaždin. HR-DAVŽ-SCKC-780, Zadružni savez poljoprivrednih zadruga Koprivnica, 1953.

14. 2. Literatura

- 1.) Akmadža, Miroslav. *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.-1966.* Rijeka: Otoakar Keršovani, 2004.
- 2.) Defilippis, Josip. „Razvoj obiteljskih gospodarstava Hrvatske i zadrugarstvo“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* vol. 43, br. 1 (2005.): 43-59.
- 3.) Feletar, Dragutin „Prilozi za povijest zadrugarstva u Podravini“. *Podravski zbornik*, br. 15 (1989.): 24-40.
- 4.) Goldstein, Ivo *Hrvatska 1918.-2008.* Zagreb: Novi Liber, 2008.
- 5.) Goldstein, Ivo, Goldstein, Slavko. *Tito.* Zagreb: Profil, 2015.
- 6.) Juriša, Stanko „Agrarna politika i problemi kolektivizacije u Jugoslaviji u vrijeme sukoba KPJ s Informbiroom“. *Časopis za suvremenu povijest* vol. 15, br. 1 (1983.): 55-73.
- 7.) Mataga, Željko. „Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* vol. 43, br. 1 (2005.): 17-42.
- 8.) Mataga, Željko *Seljak i zadruga.* Bjelovar: Prosvjeta, 1995.
- 9.) Maticka, Marijan „Opskrba stanovništva u Hrvatskoj od 1945. do 1953. godine“. u: *Zbornik Mirjane Gross: povodom 75. rođendana*, uredio Neven Budak. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1999.
- 10.) Maticka, Marijan „Zemljevlasnički odnosi u Hrvatskoj od 1949. do 1953.“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* vol. 32, br. 125-126 (1994.): 191-201.
- 11.) Matijašević, Anton „Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* vol. 43, br. 1 (2005.): 153-170.
- 12.) Pejnović, Dane, Radeljak Kaufmann, Petra, Lukić, Aleksandar „Razvoj i suvremena obilježja poljoprivrednoga zadrugarstva na prostoru Hrvatske“. *Hrvatski geografski glasnik* vol. 78, br. 2 (2016.): 5-48.
- 13.) Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza.* Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- 14.) Spehnjak, Katarina „Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* vol. 27, br. 2 (1995.): 209-232.

15.) Stipetić, Vladimir. *Dva stoljeća razvoja hrvatskog gospodarstva (1820.-2005.)*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012.